

21. YÜZYILDA

SOSYAL BİLİMLER

Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi

Sayı: 6 • Aralık/Ocak/Şubat 2013-2014

Fiyatı: 15 TL

SORGULANAN HEGEMONYA

Gramsci ve Hegemonya: İktidarın Sosyolojisi Üzerine • Güneydoğu Asya'da Hegemonya Mücadelesi: Ejder ile Kartal'ın Karşılaşması • Amerikan Hegemonyası'nın İzinde Ortadoğu: Ortadoğu Hegemonik Düzen için Ne Anlama Geliyor? • Uluslararası İlişkiler Teorileri Çerçevesinde ABD Hegemonyası Tartışmaları • Hegemonyanın Soy Kütüğü İdeolojik Bir Araç Olarak Plüralist Söylem Bağlamında ABD Hegemonyası • Avrupa-ABD-Rusya ve Çin Kısacasında 21. Yüzyıl Afrika Sömürgeciliği • Birleşmiş Milletler Andlaşması ve Teamül Hukuku Çerçevesinde Uluslararası Hukukta "Meşru Müdafaa Hakkı" • Rusya'nın Enerji Jeopolitiği ve Türkiye • Antropoloji ve Güvenlik

21. YÜZYILDA

SOSYAL BİLİMLER

Sayı: 6 • Aralık/Ocak/Şubat 2013-2014
Volume 6 • December/January/February 2013-2014

Üç Aylık Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi/*Quarterly on Social Sciences*

ISSN: 2147-3412

21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi Üç Aylık Hakemli Dergi 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Yayınıdır

21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Adına Sahibi/Owner
Dr. Dursun Dağışan

Yazı İşleri Müdürü/Publication Coordinator
Hakan Boz

21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi Sayı Editörü
Prof. Dr. Ali Murat Özdemir

21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi Editörleri/Editors
Prof. Dr. Ümit Özdağ, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal Görmez, Gazi Üniversitesi

Editör Yardımcıları/Assistant Editors
Yrd. Doç. Dr. Nevin Yazıcı, ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü
Dr. Bahar Açı, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü
İkbal Vurucu, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü

21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi Yayın Kurulu
Prof. Dr. Haydar Çakmak, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nurşen Mazıcı, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ, Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Ali Karasar, Bilkent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tuğçe Varol Sevim, İstanbul Aydın Üniversitesi

Reklam Müdürü
Çağrı Erk

Dergi Yazışma Adresi:

Ahlatlıbel Mah. Yeni 1825 Sokak No: 60 İncek / Çankaya / ANKARA

Telefon: (+90) (312) 489 18 01 - 489 18 02 • Belgegeçer: (+90) (312) 489 18 02

İnternet Adresi: www.21yyte.org - 21yuzyildasosyalbilimler.com • Elektronik Posta: sosyalbilimler@21yyte.org

Abonelik
sosyalbilimler@21yyte.org

İdare Adresi:

Ahlatlıbel Mah. Yeni 1825 Sokak No: 60 İncek / Çankaya / ANKARA

Telefon: (+90) (312) 489 18 01 - 489 18 02 • Belgegeçer: (+90) (312) 489 18 02

İnternet Adresi: www.21yyte.org • Elektronik Posta: bilgi@21yyte.org

Abone Ücreti: Yıllık 60 TL.
(Yılda 4 Kez Yayınlanır)

21. Yüzyıl
Türkiye Enstitüsü

21 Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi Danışma Kurulu

- Prof. Dr. İskender Öksüz, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun
Prof. Dr. Celalettin Yavuz, Toros Üniversitesi
Prof. Dr. Meltem Canıklioğlu, İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Ersel Aydınlı, Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncer Gülensoy
Prof. Dr. Nizamettin Aktay, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Cem Kılıç, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nadim Macit, 9 Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Suna Başak Avcılar, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal Arı, 9 Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Aktar, Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Halaçođlu, TBMM
Prof. Dr. Özcan Yeniçeri, TBMM
Prof. Dr. Yonca İdeř Anzerliođlu, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan Ziya Tař, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Sait Yılmaz, İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Merthan Dünder, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Timuçin Kodaman, Isparta Üniversitesi
Doç. Dr. Müge Kınacıoğlu, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Hilmi Demir, Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Milay Köktürk, Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Ali Karasar, Bilkent Üniversitesi
Doç. Dr. Abdülkadir Gül, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tümen Somuncuođlu, Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serkan Tafliođlu, Niđe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen, Ahi Evran Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali Asker, Karabük Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tuğçe Varol, İstanbul Aydın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hakan Kızırlarlan, Ufuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar, 9 Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ömer Kul
Yrd. Doç. Dr. Yasin Atliođlu, Niđe Üniversitesi
Dr. Anar Somuncuođlu, Hacettepe Üniversitesi
Dr. Melih Yürüşen (TBMM)
Dr. Abdülkadir Sezgin

TASARIM
Ruhi ALAGÖZ
0532 391 03 29

BASKI
Özyurt Matbaacılık
Büyük San. 1. Cad. Süzgün Sok. No: 7 İskitler / ANKARA
Tel: 0 312 384 15 36 - Faks: 0 312 384 15 37

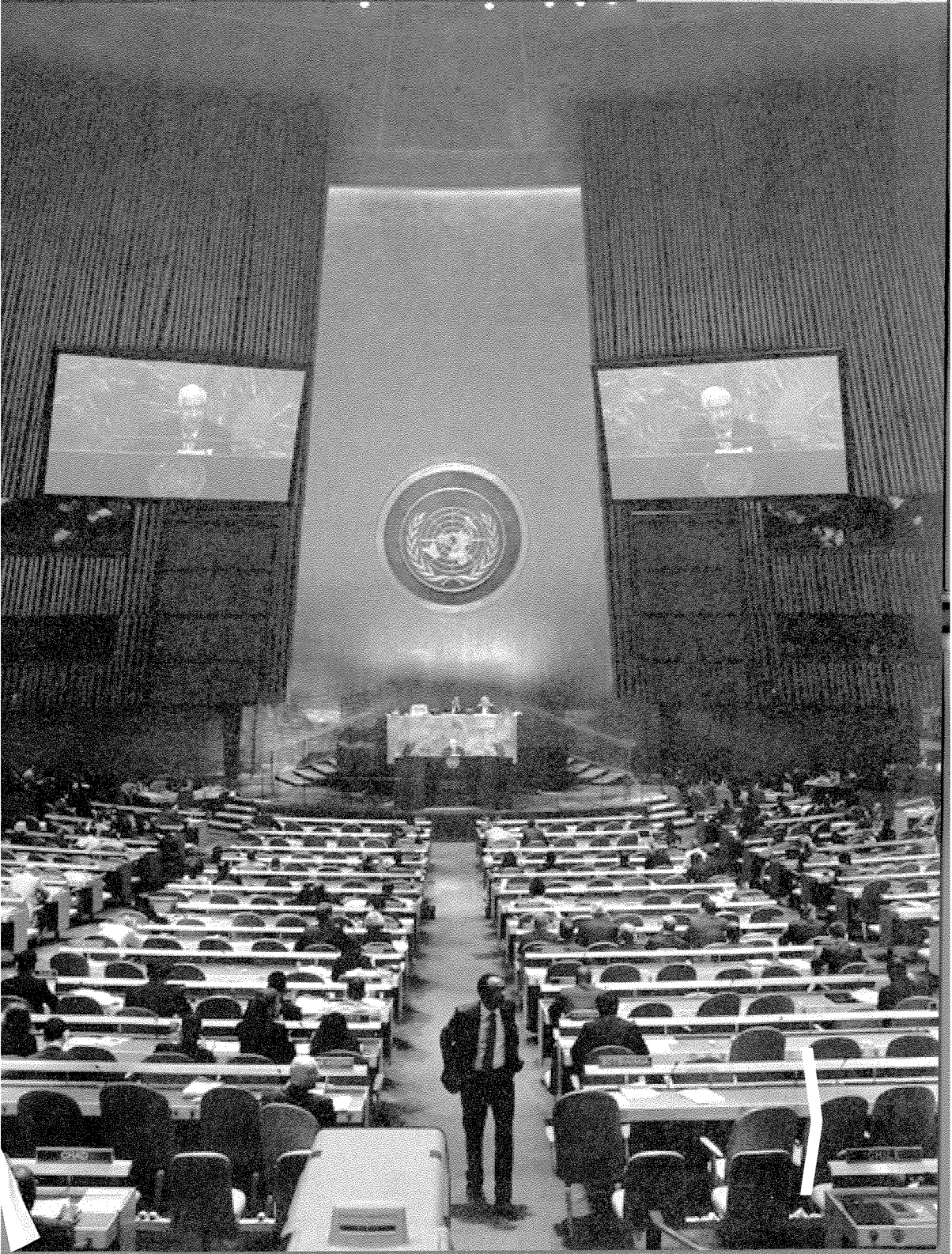
BASKI TARİHİ
15 Ocak 2014

İÇİNDEKİLER

Sayı Editörü'nden.....	4
Gramsci ve Hegemonya: İktidarın Sosyolojisi Üzerine.....	9
<i>Doç. Dr. Mehmet Akif OKUR</i>	
Güneydoğu Asya'da Hegemonya Mücadelesi: Ejder ile Kartal'ın Karşılaşması.....	29
<i>Doç. Dr. Emel G. OKTAY</i>	
Amerikan Hegemonyası'nın İzinde Ortadoğu: Ortadoğu Hegemonik Düzen için Ne Anlama Geliyor?.....	55
<i>Doç. Dr. Serhat ERKMEN</i>	
Uluslararası İlişkiler Teorileri Çerçevesinde ABD Hegemonyası Tartışmaları.....	79
<i>Klevis KOLASI</i>	
Hegemonyanın Soy Kütüğü.....	105
<i>Gülten ÜSTÜNDAĞ</i>	
İdeolojik Bir Araç Olarak Plüralist Söylem Bağlamında ABD Hegemonyası.....	133
<i>Dilara İLBUĞA</i>	
Avrupa-ABD-Rusya ve Çin Kıskacında 21. Yüzyıl Afrika Sömürgeciliği.....	153
<i>Yrd. Doç. Dr. Asena BOZTAŞ</i>	
Birleşmiş Milletler Andlaşması ve Teamül Hukuku Çerçevesinde Uluslararası Hukukta "Meşru Müdafaa Hakkı".....	171
<i>Dr. Bülent ŞENER</i>	
Rusya'nın Enerji Jeopolitiği ve Türkiye.....	203
<i>Halil DAĞ</i>	
Antropoloji ve Güvenlik.....	227
<i>Doç. Dr. Sait YILMAZ</i>	
21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi Yazı Yayın Koşulları.....	261

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ANDLAŞMASI VE
TEAMÜL HUKUKU ÇERÇEVESİNDE ULUSLARARASI
HUKUKTA "MEŞRU MÜDAFAA HAKKI"**

Dr. Bülent ŞENER

Birleşmiş Milletler Andlaşması ve Teamül Hukuku Çerçevesinde Uluslararası Hukukta “Meşru Müdafaa Hakkı”

Bülent ŞENER

Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Trabzon/Türkiye, bulentsener@yahoo.com

Özet: Bir devlete dışarıdan yönelen illegal bir askeri güç kullanımına karşı, devletin meşru olarak kuvvet kullanma hakkı olarak tanımlanan “meşru müdafaa” hakkı Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 51. maddesinde düzenlenen bir hak olup, taraf devlete/devletlere kendisine karşı gerçekleştirilen bir “silahlı saldırı” durumunda bireysel ya da kolektif kuvvet kullanma imkanı tanımaktadır. Meşru müdafaa hakkının hukuksal sınırları ise teamül hukuku kuralları çerçevesinde düzenlenmiştir ki bu sınırlılıklar “Webster Doktrini” çerçevesinde çizilmiştir. Öte yandan, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan değişimle birlikte, uluslararası terörizmin kazandığı yeni paradigma ve özellikle 11 Eylül 2001’de ABD’de gerçekleşen terörist saldırılar sonrasında yaşanan Afganistan ve Irak müdahaleleri, uluslararası terörizme karşı meşru müdafaa hakkına dayanılarak kuvvet kullanımına ilişkin tartışmaları uluslararası hukukun merkezine oturtmuştur. Bu bağlamda doktrinde, terörist bir saldırı sonucunda mağdur olan devletin BM Andlaşması’nın 51. maddesi kapsamında meşru müdafaa hakkının doğup doğmadığına ilişkin görüşler farklılaşmaktadır. Bu çalışmada, Birleşmiş Milletler Andlaşması ve teamül hukuku çerçevesinde uluslararası hukukta “meşru müdafaa” hakkı tüm yönleriyle incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Meşru müdafaa hakkı, BM Andlaşması, Webster Doktrini, Önleyici meşru müdafaa, Önalıcı meşru müdafaa

The “Right of Self-Defence” Under the United Nations Charter and in International Law within the Framework of Common Law

Abstract: The legitimate right of a nation to use force as a “right of self-defence” if an illegal use of military force against that nation occurs is stated under Article 51 of the United Nations Charter and the possibility of using individual or collective use of force if such an “armed attack” occurs against a member nation or nations is recognized. The legal boundaries of the right to self-defence are embodied in the rules of common law whereby its boundaries have been drawn within the framework of the Webster Doctrine. On the other hand, together with changes in the international system after the Cold War, the new paradigm gained by international terrorism and, in particular, in the aftermath of terrorist

attacks on 11 September 2011 the interventions in Afghanistan and Iraq, has put the debate on the use of force based on the right to self-defence against international terrorism at the centre of international law. In this context, opinions differ on whether a nation as a victim of a terrorist attack has the right to self-defence within the coverage of Article 51 of the United Nations Charter. In this study, the right of self-defence according to the United Nations Charter as well as under international law within the framework of common law will be examined in all its aspects.

Key Words: Right of Self-defence, UN Charter, Webster Doctrine, Preventive Self-Defence, Pre-emptive Self-Defence

Giriş

Her hukuk sistemi kişilerin bir saldırıya maruz kalmaları halinde kendilerini gerekirse kuvvet/güç kullanarak korumalarına/savunmalarına izin vermektedir. Uluslararası hukukun nispeten daha az gelişmiş olduğu dönemlerde dahi bu kuralın varlığından söz edebilir (Keskin, 1998,s.43). Bu bağlamda, devletlerin kendi varlıklarını ve güvenliklerini koruma hakları da her zaman uluslararası hukukun en temel ilkelerinden birisi olagelmıştır. “Meşru müdafaa” hakkı ise (the right of self-defence), bu güvenliğin kuvvet kullanımı yoluyla garanti altına alınmasıdır (Aral, 1999, s.1). Nasıl ki iç hukuklarda birey, kendisine veya bir başkasına yönelik ağır ve haksız bir saldırıdan doğan tehlikeyi uzaklaştırmak amacıyla saldırıyla orantılı bir kuvvet kullanma hakkına sahipse; uluslararası hukuk bakımından da devletlerin ülkesel bütünlüğüne, bağımsızlığına yönelik bir saldırı olması halinde, saldırıya uğrayan devletin saldırıyı defetmek amacıyla kuvvet kullanma hakkına sahip olduğu kabul edilmektedir (Bozkurt vd., 2003, s.313).

Meşru müdafaa hakkı, devletlerin doğal bir hakkı (inherent right) olup, kökleri doğal hukuk anlayışına kadar uzanmaktadır. Zaman zaman “ulusal güvenlik”, “var olma hakkı”, “ulusal çıkar” gibi siyasi içeriği başat olan kavramlarla karıştırılabilen meşru müdafaa hakkı esas itibariyle hukuki bir kavramdır (Aral, 1999, s.1). Zira, bir saldırı karşısında kendini savunmak amacıyla şiddet kullanma şeklinde görülen tepkisel davranışlar, gerekli şartların varlığı halinde çağdaş ceza hukukunda da hukuka uygunluk nedeni olarak kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle, bir şiddet eyleminin meşru müdafaa olarak nitelendirilebilmesi, saldırganın haksız, tehlikeli, acil ve kaçınılmaz saldırısına karşı onun saldırısıyla orantılı şiddette karşılık verilmesiyle mümkün olur (Köroğlu, 2002, ss.64-65).

Haklı savaş öğretisinde de, meşru müdafaa hakkı doğal bir hak olarak kabul edilmiştir. Ancak, pek çok klasik yazarın da dikkat çektiği gibi, meşru müdafaa yöneltildiği devletin işlemediği kusura vurgu yapılarak, sınırsız bir meşru müdafaa hakkı kabul edilmemiştir.¹ Bazı uluslararası hukukçulara göre ise, meşru mü-

1 Söz konusu klasik yazarlar Alberico Gentili, Francisco de Victoria, Balthazar Ayala, Francisco Suarez, Martin Wolff ve Emer de Vattel'dir. Daha geniş bilgi için bkz. (Alexandrov, 1996, s. 1-29).

dafaa hakkı hukuk–ötesi bir alandır ve varlığını tehlikeye düşüren bir tehditle karşı karşıya kalan bir devletin nasıl davranması gerektiği uluslararası hukukça belirlenemez (Schachter, 1989a, s.260). “Üstün hukuk/Metalegal” (Salus populi suprema lex) doktrininden temellenen bu görüşe göre, en üstün hukuk insanların güvenliğidir. Bu bağlamda, devletlerin varoluş ve güvenlik sorunsalı da salt bir hukuk meselesi olarak mütalaa edilemez. Bir devlet, kendince tanımladığı çıkarlarına yönelik herhangi bir tehdide ya da tehlikeye karşı kendisini korumak için gerekli gördüğü her türlü eylemi fiilen sınırsız bir şekilde gerçekleştirme özgürlüğüne sahiptir. Devletlerin bu hakkı bir takım pozitif hukuk kurallarıyla sınırlandırılmaz, sona erdirilemez (Evans ve Newnham, 2007, s.262). Bu görüşü savunanlar açısından, teamül hukukunda (yapılageliş hukuku) ve çağdaş uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkının gelişimi, klasik realizmin yasal bir ikrarı olarak görülmektedir adeta (Evans ve Newnham, 2007, s. 406).

Bütün bu açıklamaların ışığında, meşru müdafaa hakkı, en yalın anlamıyla, bir devlete dışarıdan yönelen illegal bir askeri güç kullanımına karşı, devletin meşru olarak kuvvet kullanma hakkı olarak tanımlanabilir (Dinstein, 2005, ss.175-176). Diğer bir deyişle, bir devletin bir başka devletçe kendisine karşı girişilen hukuka aykırı kuvvet kullanma eylemine karşı ani ve doğal olarak kuvvet kullanma yoluyla karşılık vermesi durumu meşru müdafaadır (Pazarıcı, 2006, s.512).

Uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkının öneminin artması, 20. yüzyılda devletlerin kuvvet kullanma ve savaş yapma yetkilerinin sınırlandırılmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkan bir gelişmedir (Belik, 1956, s.4). Zira, meşru müdafaa hakkı teamül hukuku kuralları içerisinde yer almakla birlikte; devletlerin egemenlik yetkilerinin bir uzantısı olarak her durumda doğal bir hak olarak kuvvete başvurabildikleri dönemlerde, meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanmaları fazla bir anlam taşıymıyordu (Schachter, 1989a, s.260). Diğer bir deyişle, bu dönemlerde “jus in bello” (silahlı çatışmalar sırasında uyulması gereken kurallar) ön plandaydı (Başeren, 2003, s.27). 20. yüzyılın başlarında, Milletler Cemiyeti ve Briand–Kellogg Paketi’yle başlayan süreçte ise, örgütlenme ve andlaşmalar yoluyla uluslararası hukukta kuvvet kullanımına ilişkin olarak belli sınırlamaların ortaya çıkmasıyla birlikte meşru müdafaa hakkı önem kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede, meşru müdafaa hakkı pozitif uluslararası hukukça düzenlenen bir hak niteliğine kavuşurken (Aral, 1999, s.2); uluslararası hukukta da “jus ad bellum” (kuvvete başvurulmasını düzenleyen kurallar) ön plana çıkmaya başlamıştır (Schachter, 1989a, s.261).

Birleşmiş Milletler (BM) Andlaşması da meşru müdafaa hakkının bir teamül hukuku kuralı olduğunu teyit ederken, bu hakkın hangi durumda kullanılabilceğine ilişkin getirdiği hukuksal sınırlamalarla, bu yönde ilk defa mevcut teamül hukuku kurallarından ayrılmıştır (Aral, 1999, s.4). Diğer bir deyişle, BM Andlaşması’nın meşru müdafaa hakkına ilişkin getirdiği bu düzenlemeyle birlikte, meşru müdafaa hakkını düzenleyen ve birbiriyle tam olarak örtüşmeyen iki farklı kaynak

ortaya çıkmıştır: i) Andlaşmalar hukuku kuralları, ii) Teamül hukuku kuralları (Aral, 1999, s.13). Nitekim, UAD da, “Nikaragua’ya Karşı Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetler Davası”nda, meşru müdafaa hakkı konusunda, teamül hukuku ile BM Andlaşması’nın uluslararası hukukun iki temel kaynağı olduğunu tespit etmiştir (Case of Nicaragua v. USA, 1986, s.84). Literatürde, genellikle, andlaşmalar hukuku BM Andlaşması’na göre ele alınırken, teamül hukuku kuralları da Webster Doktrini çerçevesinde ele alınmaktadır.

BM Andlaşması’nda “Meşru Müdafaa” Hakkı

BM Andlaşması’nın 51. maddesinde, bireysel ve kolektif meşru müdafaa hakkı ve bu hakka başvurulabilmesinin ve kullanılmasının koşulları şöyle düzenlenmiştir:

“ Madde 51

İşbu Andlaşma’nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya kadar, doğal olan bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkına hanel getirmez. Bu meşru müdafaa hakkını kullanarak üyelerin aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi’ne bildirilir ve Konsey’in, işbu Andlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.” (Charter of United Nations, 1945)

Görüldüğü üzere, BM Andlaşması, meşru müdafaa hakkının doğal bir hak olduğunu belirtmektedir (Peters, 2004, s.2). Buna göre, BM üyelerinden herhangi birisine karşı silahlı bir saldırıda bulunulduğunda, Güvenlik Konseyi milletlerarası barış ve güvenliği korumak amacıyla toplanıp gerekli tedbirleri alıncaya kadar, devletler tek başına ya da toplu olarak meşru müdafaa hakkını kullanılabılır.² Bu durumda meşru müdafaa hakkını kullanan devlet/devletler, Güvenlik Konseyi gerekli tedbirleri alıncaya kadar, kendisini/kendilerini savunmak amacıyla saldırıyla orantılı bir kuvvet kullanıma hakkına sahip olacaktır (Bozkurt, 2003, s.64). Meşru müdafaa hakkının kullanılması çerçevesinde devlet/devletler tarafından alınan tedbirler derhal Güvenlik Konseyi’ne rapor edilecek ve yine BM Andlaşması çerçevesinde milletlerarası barış ve güvenliği koruma veya yeniden tesis etme görevi verilen Güvenlik Konseyi’nin sorumluluğu ve etkinliği hiçbir zaman ve hiçbir şekilde olumsuz olarak etkilenmeyecektir. Ancak, Konsey, “silahlı saldırı”yı sona erdirecek ve barışı yeniden sağlayacak tedbirleri aldığı takdirde, devlet/devletler artık meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanamayacaklardır (Glennon, 2002,

2 BM Andlaşması’nın 51. maddesi bir “silahlı saldırı” durumunda kolektif meşru müdafaa ya da izin verdiği için, bir takım devletler bu amaçla biraraya gelerek savunma örgütleri kurmuşlardır. Nitekim, NATO (North Atlantic Treaty Organization/Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü) Andlaşması’nın 5. maddesi BM Andlaşması’nın 51. maddesine atıf yaparak, böyle bir meşru müdafaa kullanılabileceğine ilişkin ayrıntıları içermektedir. Blz. (The North Atlantic Treaty, 1949)

s.553). Bu durumda, devletler Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararlara uymak zorundadırlar. Bu çerçevede, silahlı bir saldırıya karşı meşru müdafaa hakkını kullandığını iddia eden devlete/devletlere karşı, Güvenlik Konseyi'nin alabileceği başlıca kararlar şunlardır (Dinstein, 2005, s.214):

- Meşru müdafaa hakkını kullandığını iddia eden devlet/devletlerin haklılığına hükmedebilir.
- Taraflara ateşkes çağrısında bulunabilir.
- Tarafların askeri kuvvetlerinin savaş öncesi sınırlara çekilmesini talep edebilir.
- Meşru müdafaa hakkını kullandığını iddia eden devlet/devletlerin kendi başlarına gerçekleştirdikleri eylemlerine, kollektif güvenlik tedbirlerine yol vermek maksadıyla son vermesini isteyebilir.
- Meşru müdafaa hakkını kullandığı iddia eden devletin/devletlerin gerçekte “saldırgan” olduklarına hükmedebilir.

Her halükarda, Güvenlik Konseyi'nin bu hususta alacağı kararlar, etkili bir sonuç üretmesi kaydıyla, BM üyesi tüm devletler için bağlayıcı olacaktır. Konsey, bir devletin askeri güç kullanımına son vermesini istediği andan itibaren, ilgili devlet/devletler bu davranışına son vermek mecburiyetindedir (Aral, 1999, s.35). Bu bağlamda meşru müdafaa hakkı, Güvenlik Konseyi'nin gerekli önlemleri almasıyla birlikte sona eren bir haktır. Diğer bir deyişle BM Andlaşması'nın 51. maddesinde düzenlenen meşru müdafaa hakkı, BM'yi tamamen devre dışı bırakan ve savaşı genel uluslararası hukuk kurallarının temel bir istisnası haline getiren bir hak değil; aksine, BM'nin saldırgan tarafa derhal müdahale edememesi durumunda mağdur devlet için doğacak olan savunma boşluğunun giderilmesini mümkün kılan bir haktır. Bu hakkı kullanan devlet, eylemlerini “orantılılık” ilkesi içinde gerçekleştirmek zorunda olduğu gibi, bunu derhal Güvenlik Konseyi'ne de bildirmek yükümlülüğü altındadır. Ayrıca, bu hak sadece silahlı bir saldırıya cevapla sınırlıdır ve dolayısıyla bir devletin uluslararası hukuka aykırı bir eylem ya da işlemini (örneğin, İran'ın nükleer çalışmalarını BM'nin denetiminden kaçırmayı) ortadan kaldırmaya zorlamak için dahi kullanılmaz.³

Öte yandan, BM Andlaşması'nda, Güvenlik Konseyi'nin silahlı saldırıyı önlememesi/durduramaması ya da alacağı tedbirlerin uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etmede etkisiz kalması durumunda neler yapılabileceği hususu ise açık değildir. Ancak, “silahlı saldırı”ya uğrayan devletin devam eden saldırı karşısında çaresiz beklemesi de yüksek bir olasılık olarak görünmemektedir (Kaya, 2005, s.173). O halde Güvenlik Konseyi'nin alacağı hangi tür önlemlerin, meşru

3 Bu konuda bkz. (Randelzhofer, 1994, s. 661-678)

müdafaa hakkının kullanımını sona erdireceğini açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Öncelikle, Güvenlik Konseyi'nin alacağı önlemlerin, "silahlı saldırı"ya uğrayan devletin meşru müdafaa hakkını kullanmak suretiyle gerçekleştireceği önlemlerle paralel olması, yani aynı etkiye sahip olması gerektiği düşünülebilir (Başeren, 2003, s.143). Diğer bir deyişle, 51. maddede Güvenlik Konseyi'nin, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alması ifadesiyle, meşru müdafaa hakkını kullanan devletin mağduriyetini gidermeye yönelik sorun çözücü ve sonuç getirici tedbirlerin kastedildiği varsayılmaktadır. Bu çerçevede, meşru müdafaa hakkıyla uğranılan "silahlı saldırı"yı bertaraf etmek, saldırganı mağdur devletin ülkesinden çıkartmak ve kuvvet kullanılmasını veya tehdidini önlemek amaçlandığı için; Güvenlik Konseyi'nin alacağı tedbirlerin de bu yönde olması, mağdur devletin meşru müdafaa hakkını kullanmasına son verilmesi bakımından düşünülebilecek bir husustur (Başeren, 2003, ss.143-144). Dolayısıyla, Güvenlik Konseyi'nin, "saldırgan" devlete karşı gerekli zorlama tedbirlerini almaması ya da almakta gecikmesi halinde, inisiyatif yeniden "silahlı saldırı"ya maruz kalan devlete geçmektedir. O nedenle de, silahlı bir saldırı sonucu topraklarının bir kısmını kaybeden bir devletin, Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısını kabul etmesi hukuksal bir zorunluluk değildir. Bunun nedeni, ateşkes sonrasında başlayacak olan müzakerelerde mağdur durumda bulunan devletin kaybettiği topraklarını yeniden ele geçireceğine dair herhangi bir güvencesinin bulunmamasıdır (Aral, 1999, s.36). Nitekim, devletlerin bu gibi durumlardaki uygulamalarında da bu yönde hareket ettiklerini gösteren örnekler mevcuttur. Örneğin, 1982 yılında İngiltere ile Arjantin arasında vuku bulan Falkland Savaşı'nın başlangıcında, bu adaların Arjantin birliklerince ele geçirilmesi sonrasında, İngiltere, Güvenlik Konseyi'nin tarafları ateşkes çağırana ve Arjantin tarafından da kabul edilen 502 (1982) sayılı kararına uymayı reddederek; bunun yerine, bu adalardaki İngiliz egemenliğini yeniden tesis etmek için meşru müdafaa hakkı kapsamında silahlı güç kullanmaya devam etmiştir. Arjantin'in Falkland adalarından geri çekilmeyi reddetmiş olması, İngiltere'nin bu ateşkes uymama gerekçesini oluşturmuştur. İngiltere'nin savaşa devam etme kararlılığının Güvenlik Konseyi'nde herhangi bir tepkiyle karşılanmaması, meşru müdafaa hakkının ancak "silahlı saldırı" sonucu kaybedilen toprağın fiilen yeniden kazanılmasıyla sona ereceğini göstermektedir. Nitekim, 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında Güvenlik Konseyi'nde yapılan tartışmalar da, bu görüşün devletlerin büyük çoğunluğu tarafından paylaşıldığını göstermiştir (Aral, 1999, s.36).

Yukarıdaki açıklamaların ışığında, BM Andlaşması'nın 51. maddesinde sözü edilen meşru müdafaa hakkına ilişkin olarak iki unsurun ön plana çıktığı görülmektedir:

- "Silahlı saldırı"
- "Doğal hak"

BM Andlaşması'nın 51. maddesine göre meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için silahlı bir saldırıya hedef olunması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, 51. madde sadece “silahlı saldırı”lara karşı meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesine cevaz verirken; muhtemel bir “saldırı”ya karşı bu hakkın kullanımına izin vermemektedir (Alpar, 1990, s.112; Aral, 1999, s.17; Toluner, 2000, ss.362-363). Diğer taraftan, meşru müdafaa hakkını doğuracak “silahlı saldırı”yı bir devletin doğrudan yapmış olma zorunluluğu yoktur. “Silahlı saldırı”nın gerçekleşmiş olması meşru müdafaa hakkının kullanımı için yeterlidir (Kaya, 2005, s.172). Ancak, ne 51. maddede ne de BM Andlaşması'nın başka bir yerinde “saldırı” ve “silahlı saldırı” kavramlarının anlam ve içerikleri ve bunların kapsamlarına giren eylemler tanımlanmamıştır. Buna karşın, uygulamada ise hangi eylemlerin “saldırı”yı ya da “silahlı saldırı”yı teşkil edeceğinin belirlenmesi yetkisi ise Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir.

“Saldırı” ve “silahlı saldırı” kavramı ile ilgili akılda tutulması gereken önemli hususlardan biri, her türlü “silahlı saldırı”nın bir kuvvet kullanımını gerektirdiği halde, her türlü kuvvet kullanma yasağının ihlalinin, bir “silahlı saldırı”nın gerçekleştiği şeklinde değerlendirilemeyeceği gerçeğidir. Bir diğer önemli husus ise, bugün dahi “silahlı saldırı” kavramının hangi tür eylemleri içerdiği ya da içermesi gerektiği konusunda bağlayıcı niteliğe haiz ortak bir görüşün ortaya çıkmamış olduğu gerçeğidir. Bu durum, Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir “saldırı”yı ya da “silahlı saldırı”yı tespit etmedeki geniş takdir yetkisi ve Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerinin veto hakkıyla birlikte düşünüldüğünde, meselenin hukuki ve siyasi boyutlarının ayrışmasının da kolay olmadığını gözler önüne sermektedir.

51. maddede meşru müdafaa hakkının doğal bir hak olarak kabul edilmesi ise, bu hakkın devletlerin egemenliği ilkesinin bir uzantısı olmasına dayanmaktadır. Gerçekten de meşru müdafaa hakkı olmaksızın, devletin var olma hakkının ortadan kalkacağı söylenebilir. Bu hakkın yokluğu, devletin egemenliğinin devamı için gereken hukuksal güvenceden mahrum olması anlamına gelecektir. Oysa ki, “egemenlik” ve “bağımsızlık” devlet olabilmenin olmazsa olmaz koşulu ve onun ayrılmaz birer parçasıdır. O nedenle de meşru müdafaa hakkı, devletin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkar ve devlet devam ettiği sürece mevcudiyetini devam ettirir (Asrat, 1991, s.208). Bütün bu nedenlerle, meşru müdafaa hakkı, Uluslararası Adalet Divanı'nın da (UAD) “Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetler Davası”nda vurguladığı gibi, doğal bir hak olarak, BM Andlaşması'nın kabulünden önce de mevcut olan bir teamül hukuku kuralı niteliğindedir (Case of Nicaragua v. USA, 1986, s.84). Meşru müdafaa'nın bir hak niteliğinde olması, aynı zamanda, diğer devletlerin de belli bir davranıştan kaçınma yükümlüğünü de beraberinde getirmektedir. Zira, silahlı bir saldırının mevcudiyeti, meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için ön koşuldur. Dolayısıyla, bir savaş durumunda, savaşan tarafların her ikisi de aynı anda meşru müdafaa hakkını kullandıklarını iddia edemezler. Taraflardan her ikisi de haklı konumda olamayacağına göre, ta-

raflardan birisi uluslararası hukuka aykırı olarak ilk kuvvet kullanımını gerçekleştirdiği için, bu durum uluslararası hukuk düzleminde “saldırganlık”la özdeş olacaktır (Dinstein, 2005, s.178).

BM Andlaşması'nın 51. maddesi 2/4. maddesiyle (kuvvet kullanma yasağı) birlikte düşünüldüğünde, meşru müdafaa hakkının uluslararası hukukta öneminin arttığı görülmektedir. Özellikle, Andlaşma'nın 2/4. maddesinin bir “jus cogens” kuralı (buyruk kural) olma niteliği ve kuvvet kullanma yasağına ilişkin kapsayıcılığı göz önüne alındığında; devletlerin kuvvet kullanma konusunda artık ya 51. madde çerçevesinde meşru müdafaa hakkına ya da Güvenlik Konseyi'nin verdiği bir yetkiye dayanmalarının gerekli olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır (Shaw, 2008, 1132).

Reel durumun böyle olması, şüphesiz, 51. maddenin yorumuna ilişkin tartışmaları ve soruları daha da önemli kılmaktadır. Örneğin, silahlı bir saldırının oluşması halinde, kendisinin mağdur olacağını öngören bir devletin, saldırıdan önce karşı atakta bulunma imkanına sahipken⁴, karşı tarafın silahlı saldırısını beklemesi meşru müdafaa hakkı açısından ne derece anlamlıdır? Hele ki, saldırgan bir devlet sınırda askeri yığılmak yapıp, büyük bir saldırı için açıkça hazırlıklar yaparken; saldırıya uğrayacak olan devlet, zamanla cevap verme imkanının kalamayacağını bile bile, saldırgan devletin askerlerinin sınırını geçmesini ve silahlı eylemlerine başlamasını mı bekleyecektir? Bu sorular aslında saldırı skalasındaki iki uç durumu ortaya çıkarmaktadır:

- “Silahlı saldırı”nın yapılarak tahribatın ortaya çıkarılması,
- “Silahlı saldırı” kararının alınması aşaması ve kararın tatbiki için yapılan hazırlıklar.

Birinci durumda, “silahlı saldırı”nın gerçekleşmiş olması meşru müdafaa hakkının kullanımı için yeterli bir kanıttır. İkinci durumda ise, henüz tahribata yol açan bir “silahlı saldırı” fiili vuku bulmamıştır, ancak –bazı yazarlara göre– bu durumda “silahlı saldırı”nın zihinsel bir faaliyet olmanın ötesine geçerek başladığını ileri sürmek de mümkündür. Bu iki uç durum arasında bir yerlerde, örneğin, saldırının planlanması, gerekli insan ve araçların biraraya getirilmesi, saldırıyı gerçekleştirecek kuvvetlerin eğitilmesi ve bu amaçla tatbikat yaptırılması, deneme amaçlı olan ve tahribata yol açmayan küçük saldırıların gerçekleştirilmesi gibi olaylar yer alabilir. Buradaki temel sorun, “silahlı saldırı”nın gerçekleşmesine kadar saldırının oluşmadığına mı hüküm verileceği, eğer böyle değilse hangi aşamada saldırının gerçekleştiğine karar verileceğidir (Kaya, 2005, ss.177-178). Nitekim, Yoram Dinstein de bu noktaya dikkat çekerek, II. Dünya Savaşı sırasında Japon hava kuvvetlerinin Pearl Harbour'u vurmadan önce, bu kuvvetleri taşıyan Japon donanmasının Pearl Harbour'a yakın bir yerde daha yoldayken ABD kuvvetleri

4 “Önalıcı” meşru müdafaa ve/veya “Önleyici” meşru müdafaa kavramları çerçevesinde tartışılan bu durum çalışmada ayrıca incelenecektir.

tarafından bombalanabileceğini ve bu durumun da meşru müdafaa hakkı ile açıklanabileceğini ileri sürmektedir (Dinstein, 2005, s.190). Sonuç olarak bakıldığında, saldırı skalasındaki en uçtaki durumlardan birini tercih etmek devletin güvenliğinin sağlanmasını engellediği gibi, geri dönülemez zararı eşik olarak ortaya koyarak hukukun tecellisini olanaksız kılarken; diğer uç noktayı kabul etmek de devletlere çok geniş bir çerçevede –neredeyse sınırsız– kuvvet kullanma yetkisi vererek aynı şekilde devletlerin güvenliğini sağlamada başarısız olmakta ve hukuktan beklenen yararı sağlayamamaktadır (Kaya, 2005, s.178).

Aslında, BM Andlaşması'nın 51. maddesinin meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için “silahlı saldırı” eyleminin varlığını şart koşması, BM Andlaşması'nın kabul edildiği dönemin şartları düşünüldüğünde anlaşılabilir bir şeydir. Zira, bu dönemdeki yaygın kanaate göre, savaşın en önemli nedeni bir devletin topraklarına yönelik “silahlı saldırı” idi ve böyle bir eyleme engel olunması durumunda, savaşların sona ereceğine inanılmaktaydı. Ne var ki, zamanla, savaşa yol açabilecek faktörlerin çeşitlendiği görülmüştür. (Örneğin, bir toprak parçası üzerinde çatışan egemenlik iddiaları; olası bir “silahlı saldırı”yı önleme amaçlı kuvvet kullanımları; güçlü devletlerin kendi etki alanları içinde istemedikleri gelişmeleri engellemek için düzenledikleri askeri müdahaleler; misilleme amaçlı kuvvet kullanımları; bir devletin yabancı bir ülkede rehin tutulan vatandaşlarını kurtarma operasyonları vs.) Bu yüzden, BM Andlaşması savaşı istisnai durumlarla (meşru müdafaa hakkı, ya da kolektif zorlama tedbirleri kapsamında) kayıtlamasına rağmen, uygulamada devletlerin davranışları üzerinde BM Andlaşması'nın sınırlı etkide bulunduğunu belirtmek gerekir (Aral, 1999, s. 5). Bir başka deyişle, BM Andlaşması'na dayalı uluslararası hukuk sisteminin işlemeye başlamasıyla birlikte, devletlerin, meşru müdafaa hakkının sınırlarını kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayıp, uygulamalarında çeşitli nedenlerle gerçekleştirdikleri kuvvet kullanımlarını bu hakkın kapsamına sokmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. 51. maddeden bu sapma öyle bir noktaya gelmiştir ki, örneğin ABD, vatandaşlarına karşı gerçekleştirilen bazı terörist eylemlerden sorumlu tuttuğu Libya'ya karşı 1986'da düzenlediği hava saldırısı sonrasında meşru müdafaa hakkını kullandığını ileri sürmekten çekinmemiştir (Aral, 1999, ss.5-6).

Tüm bu açıklamaların ışığında, günümüzde, meşru müdafaa hakkına ilişkin biri “geniş” diğeri ise “dar” yorum olmak üzere iki düşünce akımının varlığından söz edilebilir:

“Geniş yorum”a göre, kendisini tehdit altında gören bir devletin, başka bir seçeneği yoksa, kuvvet kullanımını içeren karşı tedbirleri meşru müdafaa hakkının kapsamına girmektedir. Bu görüşün savunucularından olan A. Clark Arend ve Robert J. Beck'e göre, devletin kuvvet kullanma hakkının, BM Andlaşması'nın öngördüğü durumlardan çok daha geniş bir alana teşmil etmesi gerekir. Söz konusu yazarlar, uluslararası hukukta genel olarak “dolaylı saldırganlık” olarak tanımlanan çeşitli fiilleri de (etkileri şiddetli olmak kaydıyla sabotaj, suikast, askeri ve sivil he-

deflere yönelik gizli ve yıkıcı faaliyetler, bir iç savaşa dışarıdan müdahale, teröristlere destek) “silahlı saldırı”nın kapsamına dahil ederek, gerek bu tür “dolaylı saldırırganlık” durumlarının gerekse yakın bir saldırı tehdidi durumlarının devletin meşru müdafaa hakkına yol açacağını savunmaktadırlar (Arend ve Beck, 1993, ss.177-202).

“Dar yorum”a göre ise, kuvvet kullanımının tek istisnası, 51. maddede sözü edilen meşru müdafaa hakkıdır ve buna göre, geleneksel kuvvet kullanma biçimleri ve “önleyici meşru müdafaa” (preventive self-defence ya da anticipatory/pre-emptive self-defence)⁵ kapsamındaki eylemler modern uluslararası hukukça yasaklanmıştır (Tanca, 1993, s.55; Weiner, 2006,423). Bu görüşün savunucularından olan Michael J. Glennon, BM Andlaşması’nın 51. maddesinin yine aynı andlaşmanın 2/4. maddesinin bir istisnası olduğunu ve her istisna gibi bunun da dar yorumlanması gerektiğini ileri sürmektedir (Glennon, 2002, ss.546-547). Öte yandan Glennon çalışmasında, 1945–1999 yılları arasında BM’ye üye devletlerden 126’sının 291 kez devletlerarası çatışmaya girdiğini ve bu çatışmalar sonucunda 22 milyona yakın insanın hayatını kaybettiğine dikkat çekerek, uluslararası sistemin 1945’ten bu yana birisi “de jure” ve diğeri “de facto” olmak üzere iki farklı sistemin paralel bir evreninde yaşamaya başladığını ileri sürmektedir. Glennon, “de jure” sistemde var olan BM Andlaşması’nın 2/4. maddesi kapsamındaki kuvvet kullanma yasağının, “de facto” sistemde o kadar çok ihlal edilmesi sonucunda ortadan kalktığını ve bunun doğal sonucu olarak da BM Andlaşması’nın 51. maddesinin hiçbir pratik değere sahip olmadığını ileri sürerek, etkin bir kuvvet kullanma yasağı olmadığı için bunun istisnasını terörizmle mücadele gibi alanlarda geniş yorumlamanın anlamlı olmayacağı tespitinde bulunmaktadır (Glennon, 2002, ss.540-541). 11 Eylül 2001’de ABD’de gerçekleşen terörist saldırılar sonrasında daha yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanan meşru müdafaa hakkına ilişkin bu hususlar, bu makalenin “Önleyici ve Önalcı Meşru Müdafaa Hakkı ve Uluslararası Hukuk” başlığında daha geniş olarak incelenecektir.

Teamül Hukukunda “Meşru Müdafaa” Hakkı

Silahlı bir saldırıya karşı meşru müdafaa hakkının hukuksal sınırları andlaşmalar hukuku kapsamında değil, teamül hukuku kuralları çerçevesinde düzenlenmiştir (Aral, 1999, s.24). Bu bağlamda, meşru müdafaa hakkı konusundaki teamül hukuku kuralları, büyük ölçüde, 1837’de yaşanan Caroline Olayı’na ve bu olay sonrası ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster’in olaya ilişkin ortaya koyduğu bazı kıstaslara (Webster Doktrini) göre oluşmuştur.

Söz konusu olay şöyle gelişmiştir: 1837 yılında Kanada’da yaşayan Kanadalılar William Lyon Mackenzie önderliğinde, Kanada topraklarındaki İngiliz egemen-

5 “Preventive self-defence” ve “Pre-emptive self-defence” kavramları arasındaki fark çalışmanın “Önalcı ve Önleyici Meşru Müdafaa Olguları ve Uluslararası Hukuk” başlığı altında incelenecektir.

liğine karşı bağımsızlık yanlısı bir isyan başlatmışlardır. Hem Kanada’da, hem de Kanada sınırına yakın ABD toprakları içinde örgütlenen isyancılar, bir süre sonra ABD topraklarına sığınmak zorunda kalmışlardır. Mackenzie önderliğindeki isyancılar, aralarında Amerikalı gönüllülerin de bulunduğu birliklerle Yukarı Kanada yakınlarında bulunan ve İngiltere’ye ait olan Navy adasını ele geçirerek, bağımsızlık mücadelesini buradan yürütmeye devam etmişlerdir. İsyancıların, silah ihtiyaçlarını karşılamak ve yeni gönüllüleri adaya getirmek üzere “Caroline” isimli bir Amerikan buharlı gemisini kullanmaya başlamaları üzerine, İngiltere ABD’den isyancılara yönelik bu mühimmat ve gönüllü akışının kesilmesini talep etmiştir. Taleplerinin yerine getirilmemesi üzerine İngiltere kuvvetleri, 29 Aralık 1837 gecesi Kanada üzerinden Amerikan topraklarına girerek, Schlossel limanında demirli bulunan gemiye saldırarak ele geçirmişler ve gemiyi ateşe vererek Niagara şelalesinden aşağıya atmışlardır. Olayda iki Amerikan vatandaşı ölürken, bazıları da yaralanmıştır. Olay sonrasında, İngiltere, gerçekleştirdiği eylemin meşruiyetini meşru müdafaa hakkına dayandırırken; olayla ilgili olduğu gerekçesiyle ABD tarafından tutuklanan A. McLeod’un serbest bırakılmasını talep etmiştir (Sofaer, 2003, s.214-220; Arend, 2003, s. 91; Williamson, 2009, s. 88-89; Dinstein, 2005, s. 248; Keskin, 1998, s.50).

Taraflar arasında başlayan bu uyuşmazlık, 1837–1842 yılları arasında, Amerikan ve İngiliz dışişleri bakanlıkları arasında, hem bu olayla ilgili olarak hem de başka bazı olaylarla ilgili olarak bazı diplomatik yazışmalara neden olmuştur. İşte bu diplomatik yazışmalarda, ABD Dışişleri Bakanı Webster’in meşru müdafaa hakkına ilişkin ortaya koyduğu birtakım kıstaslar, daha sonraları uluslararası hukukçular tarafından “Webster Doktrini” olarak adlandırılmış ve bu kıstaslar teamül hukukunun kuralları olarak kabul edilmiştir.

Webster Doktrini’ne temel oluşturan belgelerden ilki, ABD Dışişleri Bakanı Webster’in, 24 Nisan 1841 tarihinde İngiltere’nin ABD’deki diplomatik temsilcisi Mr. Fox’a yazdığı mektuptur. Söz konusu mektupta Webster şöyle demektedir:

“Bay Webster’den Bay Fox’a (24 Nisan 1841)

Anı, karşı konulamaz, başka bir araç seçimine ve düşünmeye imkan bırakmayan bir meşru savunma zaruretiyi ispat etmek Majesteleri’nin Hükümeti’ne [İngiltere] düşmektedir. Kanada yerel makamlarının, durumun vahametinin Amerikan topraklarına girmelerini gerektirecek olması halinde dahi makul olmayan ve aşırı olan bir şey yapmadıklarını ispatlamak da yine İngiliz hükümetine düşmektedir. Zira, meşru müdafaa zarureti ile haklı görülebilecek bir eylem, bu zaruret ile sınırlı olmalı ve kesinlikle bu kapsam dahilinde kalmalıdır. Caroline’in güvertesindeki kişiye iltarda veya uyarıda bulunmanın mümkün olmadığı veya yararsız olduğu; gün ışığının beklenemeyeceği ispat edilmelidir; masum ile suçlu ayırmanın mümkün olmayacağı; gemiye el koyma ve onu tutuklamanın yeterli olmayacağı; gemi limanda demirliken, güvertesindeki silahsız kişiler uykudayken, gecenin karanlığında ona saldırarak, [güvertedekilerin] birkaçını öldürmek ve diğerlerini de

yaralamak, daha sonra onu akıntıya sürüklemek, onu yakmak ve gemide masum ile suçlunun birarada olup olamayacağını veya canlı ile ölünün aynı yerde olup olmayacağını bilmeyecek kadar dikkatsiz davranmak ve insan hayatını korku ile dolduracak şekilde onu korkunç bir kadere sürüklemek için kaçınılmaz ve mevcut bir zaruret olduğu da ispatlanmalıdır. Amerikan Hükümeti tüm bu şartların mevcut olduğuna inanmamaktadır.” (Gündüz, 2009, s.58).

Webster, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Ashburton’a 6 Ağustos 1842’de yazdığı bir diğer mektubunda ise şöyle demektedir:

“...Meşru müdafanın bir zaruret arz ettiğini, ani ve topyekûn bir kararı zorunlu kıldığını, başka bir seçenek bırakmadığını ve meseleyi enine boyuna tartmak için zaman kalmamış olduğunu İngiltere hükümetinin kanıtlanması gerekir. ...Meşru müdafaa hakkı çerçevesinde gerçekleştirilen bir eylem, tehlike arz eden durumlarda orantılı olmalı ve bu sınırlar içinde kalmalıdır.” (Harris, 1983, s.656).

Mektuplarda da görüldüğü üzere, Webster, meşru müdafaa hakkının kullanımıyla ilgili üç tane ön şartı dile getirmektedir:

- Zaruret (zorunluluk) hali
- Aciliyet
- Orantılılık

Webster’in ileri sürdüğü bu üç ön şart, bugün de teamül hukukunda meşru müdafaa hakkının kullanım sürecinde önem taşıyan hukuksal sınırları temsil etmektedir (Peters, 2004, s. 3). Nitekim, “Nikaragua’ya Karşı Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetler Davası”nda da UAD, bu sınırlamaların bireysel ve kollektif meşru müdafaa hakkının kullanımını konusunda temel sınırlamalar olduğunu teyid etmiştir (Case of Nicaragua v. USA, 1986, s. 135-140). Dolayısıyla, meşru müdafaa hakkının kullanımına ilişkin bu sınırlamalar, BM Andlaşması’nın 51. maddesinde yer almamasına rağmen, teamül hukuku kuralları olarak devletleri bağlamaktadır (Arend, 2003, s.91)

Zaruret hali

“Webster Doktrini”ne göre, silahlı bir saldırıya karşı mağdur devletin kendisini silahla savunma dışında bir seçeneğinin olmaması gerekir. Silahlı bir saldırıya maruz kalan bir devlet, saldırının sonucunu beklemeden, zaruret arz ettiği için savaşa başvurabilir. O nedenle de “zaruret hali”, alternatif bir davranış seçeneğinin bulunmadığı sıcak bir tehdit durumunda söz konusu olmaktadır (Aral, 1999, s.26). Nitekim, Caroline Olayı’nda, Webster’in de dikkat çektiği gibi, İngiltere tarafından gerçekleştirilen eylemin meşru müdafaa hakkına dayanabilmesi için, bu eylemin ani ve topyekûn bir kararı zorunlu kılan, başka bir seçeneğin olmadığı

ve düşünmeye imkan tanımayan bir zaruret hali çerçevesinde oluşmuş olması gerekmektedir. Webster, Caroline gemisinin, insanlar içindeyken, insanların korku ve dehşete kapılmalarına, yaralanmalarına ya da ölmelerine dikkat edilmeksizin, ateşe verilip, şeleden aşağı atılmasının kaçınılmaz olduğu ve bunun zarurete dayanarak yapıldığı konusunda İngiltere’yi ispata çağırmıştır.

Gerçekten de, silahlı bir saldırı karşısında, olay anında tepki niteliğindeki karşı tedbirler, “zaruret hali”ne iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bu durumdaki bir devletin meşru müdafaa hakkı çerçevesinde önündeki ilk seçenek, olay anında tepkidir. Bu, en yaygın olan savunma biçimidir. Bir devletin, sınırlarına karşı ya da sınırlarından yöneltilen silahlı bir eyleme karşı anında silahla karşılık vermesi bunun tipik bir örneğidir. Bir başka örnek ise, açık denizde, bir devletin denizaltısına karşı başka bir devletin savaş gemisine ateş açılması durumudur. Böyle bir durumda, saldırıyı püskürtmek için denizaltıdan karşı ateş açılması, meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirilmelidir (Aral, 1999, s.27).⁶

Aciliyet

Meşru müdafaa hakkının kullanımında “aciliyet” şartı, silahlı saldırı ile meşru müdafaa hakkı arasında aşırı bir zaman farkı olmaması durumunu ifade etmektedir (Dinstein, 2005, s. 210). Bu durumda, meşru müdafaa hakkı çerçevesinde kuvvet kullanma eylemi, ilk saldırıdan hemen sonra ya da mantıklı bir süre içinde gerçekleştirilmelidir (Keskin, 1998, s.52). Kabul edilemeyecek bir süre geçtikten sonra meşru müdafaa hakkına başvurulması, saldırı ile ona verilen karşılık arasındaki zaman bağlantısının kopmasına ve karşı eylemin meşru müdafaa olmaktan çıkarak “zararla karşılık” eylemi niteliği kazanmasına neden olur (Başeren, 2003, ss.136-137).

Öte yandan, mağdur devletin savunma niyetini açıkça göstermesine karşın, askeri hazırlıklar ve coğrafi şartlar bakımından karşı eylemde bulunmakta gecikmesi durumunda, bu durumun, “aciliyet” şartının yerine getirilmediği anlamına gelmediği ve dolayısıyla mağdur devletin meşru müdafaa hakkının mahfuz olduğu kabul edilmektedir (Dinstein, 2005, ss.242-243). Nitekim, 2 Nisan 1982’de, İngiltere kendi egemenliğinde bulunan Falkland adalarının Arjantin tarafından işgali karşısında meşru müdafaa hakkı kapsamında askeri müdahalede bulunmak için harekete geçtiğinde; adaların İngiltere anakarasından çok uzakta olması nedeniyle, bu ülkenin askeri hazırlıkları ve adaya varması beklenenden daha uzun sürmüştür. 27 gün sonra adalara varan İngiltere ile Arjantin arasındaki çatışmalar, 14 Haziran 1982’de Arjantin’in geri çekilmeyi kabul etmesiyle sona ermiştir. Bu olayda yaşanan bu gecikmeden dolayı, meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesinde gerekli olan “aciliyet” şartını ihlal edilmediği, zamansal kopukluğun yaşanmadığı ve İngiltere’nin bu

⁶ Nitekim, UAD, 1949 yılında İngiltere ve Arnavutluk arasındaki “Korfu Kanalı Davası”nda (Corfu Channel Case), kendilerine ateş açılması halinde açık denizde seyir eden gemilerin derhal karşılık verebileceğini teyit etmiştir. Davayla ilgili tüm belgeler için bkz. (Corfu Channel Case, 1949)

çerçevdeki kuvvet kullanımının uluslararası hukuka uygunluğu konusunda karşı bir görüş ileri sürülmemiştir (Başeren, 2003, s.135; Keskin, 1998, s.52)

Son olarak, silahlı bir saldırıya uğrayan devletin, bu saldırıya doğrudan karşılık vermek yerine, sorunu barışçıl yollarla çözmek amacıyla giriştiği müzakere süreçlerinin başarısızlığa uğraması durumunda da, mağdur devletin meşru müdafaa hakkının mahfuz olduğu kabul edilmektedir. Dinstejn'e göre; şayet, bir silahlı saldırı sonrasında sorunu barışçıl yollarla çözmek için ortaya konan girişimler başarısız kaldığı takdirde, saldırıya uğrayan devlet ve ona yardıma giden devletler meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanma hakkına sahiptirler (Dinstejn, 2005, s.210). Nitekim, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'in Irak tarafından işgalinden yaklaşık altı ay sonra BM Güvenlik Konseyi'nin kararıyla Irak'a karşı kollektif meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanılmıştır. Bu kararın daha önce alınamamış olmasının nedeni, Güvenlik Konseyi'nin Irak'a karşı uygulamaya koyduğu diplomatik ve ekonomik yaptırımların sonucunun beklenmesidir. Dolayısıyla meşru müdafaa hakkının kullanımında, bu gibi nedenlere dayanan zorunlu zamansal gecikmeler "aciliyet" şartına uygunluğu ortadan kaldırmamaktadır.

Orantılılık

"Orantılılık" ilkesi, en genel anlamıyla, bir devlete karşı kullanılan güce karşı makul bir karşı güç kullanımının gerekliliğini ifade eder (Aral, 1999, s.29). Bir diğer deyişle "orantılılık", meşru müdafaa ya da neden olan "silahlı saldırı" ile meşru müdafaa eylemi arasında orantı olmasını ve kullanılan kuvvetin mevcut tehlikeyi önlemeye yetecek ölçüde olmasını ifade etmektedir. Zira, meşru müdafaa, hukuka aykırı eyleminden dolayı faili cezalandırma ya da gelecekteki muhtemel ihlalleri önleme amacı yoktur; aksine, faili durdurma amacı vardır ve bu amaç meşru müdafaa eyleminin orantılı olup olmadığını tayin eder (Başeren, 2003, s.137).

"Orantılılık" ilkesine göre, kuvvet kullanımında düşmana zarar vermek için kullanılacak araçlar sınırsız olamaz ve saldırgan devleti yok etmeyi değil zayıflatmayı amaçlamalıdır (Gardam, 1993, s.391). Bu bağlamda, "orantılılık" ilkesi, silahlı bir saldırıyı bertaraf etmek için kullanılacak karşı güce belli sınırlamalar getirdiği için, silahlı çatışmaların tırmanmasını da önlediğinden (Aral, 1999, s.29); kuvvet kullanımı ve silahlı çatışmalar hukukunun da temel unsurlardan birini oluşturmaktadır (Bozkurt, 2003, s.61).

BM Andlaşması'nın 2/4. ve 51. maddeleri yasal savaşın hukuksal şartlarını belirtmekle birlikte, "orantılılık" ilkesine ilişkin herhangi bir hüküm ihtiva etmemektedir. UAD, "Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetler Davası"nda, bu eksikliği telafi etmek için teamül hukuku kurallarının dikkate alınması gerektiği yönünde tespitlerde bulunmuş, ancak, bu konuda göz önüne alınacak kriterlerin neler olduğunu belirlememiştir (Case of Nicaragua v. USA, 1986, ss.84-93). Dolayısıyla, meşru müdafaa hakkı kapsamında kullanılan kuvvetin orantılı olması

gerektiği hususunda bir görüş birliği olmasına rağmen (Topal, 2005, s.153), “orantılılık” ilkesinin ne tür davranışları zorunlu kıldığı hususu tartışmalıdır (Aral, 1999, s.29).

Kuvvet kullanımı ve çatışma durumlarında “orantılılık” ilkesinin kapsamına ilişkin olarak Ağustos 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgali ile başlayan süreç sonunda yaşanan Körfez Savaşı bu konuda aydınlatıcı bir örnek oluşturmaktadır. Bu olayda, BM Güvenlik Konseyi kararıyla müttefik kuvvetlerin meşru müdafaa hakkına bağlı olarak gerçekleştirdikleri kuvvet kullanımının sınırları tartışılmaktadır. Zira, Kuveyt’in işgal edilmiş olmasına karşı müttefik kuvvetlerin sert tepkisinin “orantılılık” ilkesine uygun olmadığı dile getirilmiştir (Bozkurt, 2003, s.61). Çünkü, sadece Kuveyt’e değil, Irak’ın içlerine kadar uzanan hava bombardımanı, gelişmiş bir ülkenin altyapısını yok edecek kadar şiddetli olmuştur. Dolayısıyla, Körfez Savaşı sırasında, müttefik kuvvetlerinin kullandığı gücün sadece Irak’ın işgal ettiği Kuveyt topraklarından çıkmasını hedefleyecek nitelikte orantılı olup olmadığı tartışmalıdır. Bu nedenle de, orantılı olmayan kuvvet kullanımıyla gerçekleşen meşru müdafaa eylemlerini savaş hukukuna aykırı kabul etmek gerekecektir (Gardam, 1993, ss.391-393).

Diğer taraftan, “saldırgan” bir devlete karşı girişilecek bir meşru müdafaa eyleminin, saldırgan devletin topraklarının işgalini haklı kılıp kılmayacağı sorusu ise “orantılılık” ilkesi çerçevesinde ele alınması gereken önemli bir konudur. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, “saldırgan” bir devletin davranışı mağdur devletin ege-men yetkilerini ihlal ettiğinden, meşru müdafaa hakkına başvuran devlet hukuksal bir zorlama tedbiri almış olmaktadır. Dolayısıyla, meşru müdafaa hakkını kullanan devlet, bu amacın dışına taşarak “silahlı saldırı”da bulunan devletin topraklarını işgal etmemelidir. İşgal eylemi, ancak “saldırgan” devletin bundan sonraki muhtemel saldırılarını önlemek için zaruret arz ediyorsa yasal sayılabilir (Cassese, 1986, s.230). Öte yandan, BM Güvenlik Konseyi’nin duruma el koymasıyla birlikte mağdur devletin kuvvet kullanmaya son vermesi gerekir. Güvenlik Konseyi, söz konusu “silahlı saldırı” hususunda eyleme geçmezse, bu durumda, meşru müdafaa hakkının ancak “silahlı saldırı”nın mağdur devletçe püskürtülmesiyle birlikte sona ereceği kabul edilmelidir. O nedenle, denebilir ki, uluslararası hukuk, “saldırgan” bir devletin topraklarının meşru müdafaa hakkını kullanan devletçe/devletlerce uzun süreli işgalini ya da ilhakını yasaklamaktadır (Aral, 1999, s.30).

Uluslararası Terörizm ve “Meşru Müdafaa” Hakkı

Terörizm olgusunun tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak, terörizmin siyaset ve hukuk literatürüne girmesi, Fransa’da 1789 Fransız İhtilali’ni izleyen Jakobin Konvansiyonu Dönemi’nde (1792–1794) Jakobin yönetimince uygulanan sistematik şiddet politikası sonucu gerçekleşmiştir. 19. ve 20. yüzyıl boyunca yaşanan siyasi gelişmeler sonucunda terörizm, sadece devlet tarafından bireylere karşı

uygulanan şiddeti değil, bireyler ya da siyasi gruplar tarafından devlete uygulanan şiddeti de ifade eden bir anlam kazanmıştır. İletişim ve silah teknolojilerinde gerçekleşen yenilikler de, terörizmin boyutlarını öngörülemez bir düzeye taşımıştır (Öktem, 2004, ss.133-134).

Uluslararası hukukun terörizm olgusuna ilgi göstermesi de, terör eylemlerinin uluslararası boyut kazanması sebebiyledir. 8 Ekim 1934'te, Yugoslavya Kralı Alexander'ın ve Fransa Dışişleri Bakanı Louis Barthou'nun, ayrılıkçı Hırvat teröristler tarafından Marsilya'da düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmeleri üzerine, Macaristan ve Yugoslavya arasında başlayan krize el atan Milletler Cemiyeti, Kasım 1936'da "Terörizmin Önlenmesi ve Bastırılmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi"ni kabul etmiştir (Ginneken, 2006, ss.68-103). Bu tarihten sonra uluslararası hukuk düzleminde terörizmin önlenmesine dair çok sayıda uluslararası sözleşme akdedilmesine rağmen, genel olarak bakıldığında, terörizme karşı uluslararası hukuk düzleminde başarılı bir sonuç alınabildiğini söylemek zordur.

II. Dünya Savaşı sonrası, ABD ile SSCB önderliğinde Doğu ve Batı blokları arasında yaşamaya başlayan Soğuk Savaş dönemiyle birlikte, "devlet destekli terörizm" (uluslararası terörizm) kavramı da dünya gündemine yerleşmeye başlamıştır. Devletlerin kendi aralarındaki mücadelelerinde geleneksel savaş metotlarının dışına taşarak, terörist aktivitelere farklı düzeylerde ve yoğunluklarda karışmaya başlamalarıyla birlikte; devletlerin, terörizmle mücadelede BM Andlaşması'nın 51. maddesi çerçevesinde meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanma haklarının olup olmadığına ilişkin tartışmalar ve bu konudaki farklılaşmalar önem kazanmaya başlamıştır. Bu farklılaşmanın temel sebeplerini şöyle özetlemek mümkündür:

BM Andlaşması, uluslararası sistemin aktörleri olarak sadece devletleri kabul etmektedir ve bu bağlamda andlaşmanın getirdiği haklar ve yasaklar da temelde devletler içindir. Terörizmin evrensel bir suç olarak kabul edilmesi için pek çok girişim yapılmasına rağmen, bu konuda evrensel bir anlaşma hala yapılamamıştır. Devletler, terörizmin tanımı üzerinde anlaşamadıkları gibi, bazı devletler de hem "self-determinasyon" hakkının kapsamı konusundaki belirsizlikten dolayı hem de siyasi amaçlarından dolayı terörist hareketlerde bulunan grupları "özgürlük/kurtuluş savaşçıları" olarak görme eğilimindedirler. Yine bazı devletler tarafından, terör bir tür politika aracı olarak görülürken, devletlerarası mücadelede rakip devletin bu yolla zarara uğratılması bazı devletlerin menfaatlerine uygun düşmektedir. Bu nedenlerden dolayı, terörizm konusunda yapılan sözleşmelere rağmen, terör suçları çok defa siyasi suçlar olarak kabul edilmekte⁷ ve bu suçları işleyenler siyasi suçlular kategorisine sokularak iade edilmemektedir (Gündüz, 2009, ss.55-56).⁸

7 Bu konuda bir değerlendirme için bkz. (Aydın, 2006, s. 1-20).

8 Bu hususlarla ilgili daha geniş bilgi için ayrıca bkz. (Beşe, 2002, s. 30-36, 42-68).

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan değişimle birlikte, uluslararası terörizmin kazandığı yeni paradigma ve özellikle 11 Eylül 2001’de ABD’de gerçekleşen terörist saldırılar sonrasında yaşanan Afganistan ve Irak müdahaleleri, uluslararası terörizme karşı meşru müdafaa hakkına dayanılarak kuvvet kullanımına ilişkin tartışmaları uluslararası hukukun merkezine oturtmuştur. Bu çerçevede doktrinde, terörist bir saldırı sonucunda mağdur olan devletin BM Andlaşması’nın 51. maddesi kapsamında meşru müdafaa hakkının doğup doğmadığına ilişkin görüşler farklılaşmaktadır. Genel olarak bakıldığında, bu görüşleri iki grupta toplamak mümkündür:

- Meşru müdafaa hakkının sadece devletlerarası silahlı çatışmaları kapsadığı ve dolayısıyla devlet dışı aktörlerce gerçekleştirilen terörist saldırılara karşı bu hakka dayanarak bir devletin kendi ülkesi dışında kuvvet kullanamayacağına savunan görüş.
- Devlet dışı aktörlerce gerçekleştirilen saldırıların “silahlı saldırı” düzeyine ulaşması durumunda mağdur devletin meşru müdafaa hakkına dayanarak teröristlere ve onlara destek sağlayan devlete/devletlere karşı kuvvet kullanılabileceğine savunan görüş.

Birinci görüşü savunan yazarlar, terörist saldırılarının “silahlı saldırı” olarak kabul edilebilmesi ve meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için, söz konusu saldırının mağdur devletin ülkesi içinde gerçekleşmesi gerektiğini ileri sürerek, mağdur devletin sadece kendi ülkesi içinde meydana gelen terörist saldırılara karşı meşru müdafaa hakkını kullanabileceğini kabul etmektedirler.⁹ Görüldüğü üzere, devletlerin terörizme karşı meşru müdafaa hakkını önemli ölçüde sınırlandıran bu yaklaşım, bir devletin başka bir ülkede bulunan vatandaşlarına karşı girişilen terörist saldırılar karşısında meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanamayacağına kabul etmektedir.

İkinci görüşü savunan yazarlar ise, terörist saldırılara karşı devletlerin meşru müdafaa hakkına dayanarak, hem bu terörist gruplara karşı hem de bunlara destek veren devletlere karşı kuvvet kullanabileceğini kabul etmektedirler. Bu görüşü savunan yazarlardan biri olan Abraham D. Sofaer, meşru müdafaa hakkını sadece bir devletin toprak bütünlüğünü ya da siyasal bağımsızlığını tehdit eden bir saldırıyla ilişkilendirmenin yanıltıcı olduğunu ileri sürerek, devletlerin geleneksel olarak toprak bütünlüklerine ya da siyasal bağımsızlıklarına yönelik hiçbir tehdit olmadığı hallerde bile vatandaşlarını, askeri personelini, ticaret ve mülkiyet haklarını saldırılardan koruduğunu ve korumakta olduğuna dikkat çekmektedir. Buradan hareketle Sofaer, vatandaşları saldırıya uğrayan devletin tabiyetleri nedeniyle vatandaşlarını korumaya yönelik gerekli ve orantılı önlemler alma hakkının doğduğunu belirterek, hiçbir devletin saldırıya uğrayan vatandaşlarını korumak için

9 Bu konuda bkz. (Shah, 2007, s. 95-126; Partan ve Boyle, 1987, s. 287-297).

kuvvet kullanımına başvurma hakkının sınırlandırılmayacağını ileri sürmektedir (Sofaer, 1989, ss.89-123). Benzer bir şekilde Alberto R. Coll de, BM Andlaşması'nın meşru müdafaa hakkına ilişkin 51. maddesinin terörizme karşı kuvvet kullanılmasını yasaklayan bir madde olmadığını ileri sürerek, maddenin dar yorumlanmasına karşı çıkmakta ve meşru müdafaa hakkının ülke dışından yönelen düzenli saldırıların yanısıra terörizmi de kapsayan gayri nizami bütün silahlı saldırılar karşısında da doğduğunu ileri sürmektedir (Coll, 1987, ss.297-307). Oscar Schachter de, bir devletin yabancı bir ülkedeki vatandaşlarına yönelik terörist saldırıların ve eylemlerin (örneğin, rehin alma) o devlet için meşru müdafaa hakkını doğurduğunu ileri sürerek, böyle bir durumda terörist gruplara karşı kuvvet kullanmanın, o terörist grupların üslendiği devlete karşı bir saldırı olarak nitelendirilemeyeceğini ileri sürmektedir (Schachter, 1989b, ss.309-330; Schachter, 1993, ss.243-266).

Günümüzde, yukarıda bahsedilen ikinci görüş ağırlık kazanarak uluslararası terörizmden kaynaklı bir silahlı saldırı durumunda devletin meşru müdafaa hakkının olduğu kabul edilmekle birlikte, buradaki temel sorun meşru müdafaa bulunan devletin ne tür tedbirlere başvuracağı, bunu hangi çerçevede nasıl yapacağı ve bu tedbirleri kime (devlete mi?, terörist örgüte mi?) yönelteceği noktasında düğümlenmektedir.

Öncelikle şunu söylemek gerekir ki, bir devletin terörist eylemler nedeniyle her ne şekilde olursa olsun sorumluluğunun doğmuş olması, bu eylemlerin otomatikman o devlete isnat edilebilmesine ve meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanılmasına imkan vermemektedir. Söz konusu durumda terörist saldırının bir devlete isnat edilebilmesi ve failin kim olup olmadığına bakılmaksızın o devletin zarar verici bir eylemi gerçekleştirmiş sayılabilmesi için –yani o devletin asli sorumluluğunun doğabilmesi için–, o devletin terörist örgüt üzerinde etkili ya da bütünsel denetime sahip olması ya da gerçekleştirilen terörist saldırıyı onaylayarak gerçekleştirilmesine rıza göstermiş olması gerekir. Doktrinde öne çıkan bu yaklaşıma göre, bir devletin organlarının veya görevlilerinin terörist eylemde bulunması, terörist grubun o devletin kontrolü ve idaresi altında olması, o devletin terörist eylemi onaylaması ya da o devlet ile terörist örgüt arasındaki ilişkinin finansman ve ekipman desteğinin ötesine giderek terörist grupların eğitilmesi, örgütlenmesi, eylemlerinin planlanması ve denetlenmesi boyutuna ulaşması halinde söz konusu terörist eylem o devlete isnat edilebilecektir (Sayılan bu özelliklerin hepsi birlikte değerlendirildiğinde). Ancak bu durumda dahi, terörist saldırılar nedeniyle bir devlete karşı meşru müdafaa hakkı çerçevesinde kuvvet kullanabilmek için kuvvet kullanımına başvuran devletin/devletlerin terörist eylemlerin söz konusu devlete/devletlere isnat edilebileceğine dair açık ve inandırıcı delillere sahip olması gerekmektedir.¹⁰

¹⁰ Bu konuda bkz. (Stahn, 2002, s. 183-255; 2002, s. 19-36).

Diğer taraftan, silahlı saldırı düzeyine varmayan terörist eylemlere karşı meşru müdafaa hakkının olup olmadığı ise ayrı bir tartışma konusudur. Bu konuda da uluslararası hukukta ve doktrindeki genel eğilim, tehdidin kaynağı durumundaki ülke devletinin “ülkesini başka devletlerin haklarına aykırı nitelikteki faaliyetler için kullanılmasına izin vermeme yükümlülüğü altında olduğu”dur ki, bu yükümlülük hem örf ve adet hukukundan hem de BM Andlaşması’nın 2/4. maddesinden kaynaklanmaktadır (Stahn, 2003, ss.35-51). Bununla birlikte doktrinde, terörist saldırılardan dolayı devletin dolaylı sorumluluğunun olduğu durumlarda, bu saldırıların o devlete isnat edilemeyeceği ve mağdur devletin meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanamayacağı kabul edilmektedir.¹¹ Ancak burada da akıllara şöyle bir soru gelmektedir: Bir devlet kendi ülkesi içinde yerleşik bulunan ve bir başka devlet ülkesinde faaliyet gösteren terörist grupların faaliyetlerini engellemek noktasında hareketsiz kalırsa ya da başarılı olamazsa, mağdur devlet ne yapacaktır? UAD, “Nikaragua’ya Karşı Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetler Davası”nda bu konuya açıklık getirerek, silahlı saldırı düzeyine varmayan kuvvet kullanımına maruz kalan devletlerin kuvvet kullanılmasını içeren orantılı karşı tedbirlere başvurma hakkı olduğunu kabul etmiştir. UAD’ın bu konudaki kararı şöyledir:

“Divan, hukuk planında Nikaragua’nın müdahalesine yapılan mukabeleyi bir haklılık sebebi olarak kabul etmemektedir. Bir silahlı saldırı, karşısında kolektif meşru müdafaa hakkı verirken, Divan’ca belirtilmiş olduğu üzere, daha az ağırlığa sahip bir kuvvet kullanımını içeren kolektif karşı tedbirlere haklılık kazandıramaz. Nikaragua’nın işlemle itham edildiği fiiller, müsbet ve bu devlete kabil-i isnat kabul edilseler bile, ancak bu fiillerin mağduru olan devletler, yani El Salvador, Kostarika ve Honduras tarafından alınan mümasil [benzer] karşı tedbirleri haklı gösterebilir. Üçüncü bir devlet, yani ABD tarafından alınan karşı tedbirleri haklı kılmazlar; özellikle kuvvet kullanımını içeren müdahaleyi haklı göstermez.” (Case of Nicaragua v. USA, 1986, s. 117).

Ancak, burada hemen belirtmek gerekir ki, mağdur devletin alacağı karşı tedbirler, ancak kendi ülkesi sınırları içinde uygulanmak durumundadır. Bu nedenle, bu tür tedbirler, meşru müdafaa hakkına bakarak devletlere çok daha sınırlı bir savunma hakkı vermektedir. Bununla birlikte, dolaylı olarak kullanılan kuvvete maruz kalan devletlerin düzensiz birliklerle mücadele ettiği hallerde kuvvet kullanılmasını içeren karşı tedbirlere ülke dışında da başvurulabileceğine ilişkin iddialar da vardır. Bu tür sınır ötesi operasyonların “karada sıcak takip hakkı/kesintisiz izleme hakkı” (hot pursuit)¹² ve “zorunluluk hali” doktrini gibi farklı esaslarda meşrulaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir (Taşdemir, 2006b, s.211).

Sonuç olarak meseleye bakıldığında, uluslararası terörizme karşı meşru müdafaa hakkının kullanılmasında devletlerin eylemlerini teamül hukukuna, BM Andlaşması’nın 51. maddesine ve UAD’ın “Nikaragua’ya Karşı Askeri ve Yarı Askeri Faa-

¹¹ Bu konuda bkz. (Travalio, 2003, s. 97-119).

¹² Bu konuda geniş bilgi için bkz. (Allen, 1989, s. 309-341).

liyetler Davası”nda ortaya koyduğu saptamalar çerçevesindeki kararına dayandırmaya çalıştıkları görülmektedir. Bütün bu çerçeve dahilinde bir değerlendirme yaptığımızda, esasen buradaki temel sorunun, meşru müdafaa'nın bir başka ülkede/ülkelerde yerleşik bulunan terör örgütünün eylemlerinden dolayı yapıyor olmasında ve bunun niteliğinin saptanmasında yattığını söyleyebiliriz ki, devletlerin bu konudaki yaklaşım farklılıkları da sorunu daha da karmaşık hale getirmektedir. Diğer taraftan, BM Güvenlik Konseyi'nin bu konudaki tutumunun da birincil derecede etkili olduğu unutulmamalıdır. Nitekim, El-Kaide terör örgütünün gerek ABD içinde gerekse ABD dışında Amerikan hedeflerine yönelik saldırıları 11 Eylül 2001 öncesinde de var olmasına rağmen, 11 Eylül 2001 öncesinde BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlarda bu eylemlerin barış ve güvenliğe tehdit oluşturdukları belirtilmekle birlikte, bu kararlardan hiçbiri bu terör eylemlerinin meşru müdafaa hakkını doğurabileceğini ifade etmemiştir. 11 Eylül 2001 sonrasında alınan kararlar ise açıkça meşru müdafaa hakkından bahsetmektedir (Kaya, 2005, s.178). Özellikle, BM Güvenlik Konseyi'nin 1368 (2001)¹³ ve 1373 (2001)¹⁴ sayılı kararlarının, sürekli olarak uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak terörizme karşı tüm araçlarla mücadele etmenin gereğini öne çıkarması ve BM Andlaşması'na uygun olarak bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkını tanıması, bir anlamda terörizme karşı girişilecek kuvvet kullanma eylemlerinin BM'nin amaçlarına aykırılık teşkil etmeyeceğinin zımnen kabulü olarak görülmüştür. Nitekim, Michael Byers'in de dikkat çektiği gibi, “11 Eylül olayları kuvvet kullanımına ilişkin sınırlamaları ciddi oranda gevşetmiştir ki, bu, uluslararası hukuki sistemde ciddi değişikliklere yol açacaktır.” (Byers, 2002, s.165).

Gerçekten de BM Güvenlik Konseyi'nin bu kararları ve ABD'nin 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında giriştiği operasyonlar meşru müdafaa konusunda önemli tartışmalar başlatmıştır. Clara Portela Sais'e göre, Güvenlik Konseyi bu kararlarla, terörist saldırıları uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit olarak nitelerken, bir silahlı saldırı olduğunu saptamadan meşru müdafaa hakkının varlığını tanımıştır ki bu durum kurallara aykırılık teşkil etmektedir. Diğer taraftan, Sais'e göre ABD'nin meşru müdafaa hakkına dayanarak giriştiği kuvvet kullanımında da sorun vardır. Zira, bir devlet meşru müdafaa hakkı kapsamında ancak Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alıncaya kadar sınırlı bir süre kuvvet kullanmak durumundayken, 1373 (2001) sayılı kararında Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alırken, ABD'nin meşru müdafaa hakkının varlığını kabul etmeye devam etmiştir. Sonuç olarak, tıpkı Byers gibi Sais de Güvenlik Konseyi'nin bu kararlarını, devletleri terörist eylemlere karşı kuvvet kullanımını içeren tedbirler almaları konusunda serbest bırakan bir sürecin başlangıcı olarak değerlendirmektedir (Sais, 2002, ss.1-10).

13 Bkz. (Security Council Resolution 1368 (2001), 2001)

14 Bkz. (Security Council Resolution 1373 (2001), 2001)

“Önalıcı” ve “Önleyici” Meşru Müdafaa Olguları ve Uluslararası Hukuk

11 Eylül 2001 terörist saldırıları sonrasında sıklıkla gündeme gelen ve çok tartışılan bir konu olan “önleyici” ve “önalıcı” meşru müdafaa olgularını ve bunun bir hak olup olmadığına dair tartışmaları ele almadan önce, çoğu kez birbirleriyle eş anlamlı kullanılan ancak gerçekte farklı durumlara karşılık gelen bu kavramları incelemekte fayda vardır.

“Önalıcılık” (Pre-emption/Anticipatory), bir hareket planını (vukuu muhakkak bir saldırı, başlangıç halinde olan/yaklaşan bir işgal ya da savaş) bir aktörün yapmayı düşündüğüne dair bir tahminden yola çıkarak, diğer aktörün ona karşı harekete geçmesi durumunu ifade eder. Diğer bir deyişle, “önalıcılık”, bir aktörün, muhtemel düşmana ilk vuruşu (first strike) gerçekleştirmek suretiyle, kendisine yöneltebilecek vukuu muhakkak bir saldırıya karşı yaptığı sürpriz saldırının özel bir durumudur. Bütün karar alıcı durumlarda olduğu gibi, “önalıcılık” da bir düşmanın yeterlilikleri hakkında iyi bir istihbarata ve onun niyetlerine dayanmaktadır. Bunun tersi durumlarda da, her iki seçenekte yanlış algılamının gerçekleşmesi, yıkıcı olabilmektedir. Örneğin, SSCB lideri Josef Stalin’in 1941’de Almanya’dan gelebilecek vukuu muhakkak bir saldırıyı engelleme isteği, SSCB’yi askeri bir hazırlık düzeyine itmiştir, bu da Almanya’dan nihayet bir saldırı geldiğinde son derece yıkıcı olmuştur (Evans ve Newnham, 2007, ss. 490-491). Bu çerçevede “önalıcı” meşru müdafaa kavramı (Pre-emptive/Anticipatory self defense), tahrik edilmemiş fakat “vukuu muhakkak” bir saldırı tehdidine karşı savunma amacıyla kuvvet kullanılması durumunu ifade ederken; buna karşılık, “önleyici” meşru müdafaa kavramı (Preventive self defense), “vukuu muhtemel” yani varsayılan potansiyel tehditlere ve risklere karşı kuvvet kullanmayı ifade etmektedir (Brown, 2003, s. 2; Kaufman, 2005, 23-24; Taşdemir, 2006a, s. 82; Department of Defense USA, 2009, ss. 424, 428).

Esas itibariyle meşru müdafaa hakkının geniş yorumuna, teamül hukukuna ve “Webster Doktrini”ne dayanan bu olgularla ilgili olarak doktrinde farklı görüşler mevcuttur. Örneğin, meşru müdafaa hakkının geniş yorumunu savunan Yoram Dinstein’e göre, BM. Andlaşması’nın 51. maddesi “önleyici” meşru müdafaaaya izin vermemesine rağmen, “başlangıç halindeki” (incipient/inception) –yani vukuu muhakkak– bir saldırıya karşı meşru müdafaaaya (interceptive self defense) izin vermektedir. Meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için yalnızca potansiyel bir tehdidin ya da tehlikenin yeterli olmayacağını kabul eden Dinstein’e göre, eğer bir saldırının başlatılmakta olduğuna ilişkin ikna edici kanıtların olması halinde, meşru müdafaa hakkının kullanılması için yeterli koşullar doğmuş olacaktır. Bu çerçevede Dinstein, II. Dünya Savaşı sırasında Japon hava kuvvetlerinin Pearl Harbour’u vurmadan önce, bu kuvvetleri taşıyan Japon donanmasının Pearl Harbour’a yakın bir yerde daha yoldayken ABD kuvvetleri tarafından bombalanabileceğini ve bu durumun da meşru müdafaa hakkı ile açıklanabileceğini ileri sürmektedir (Dinstein, 2005, ss.187-191). Benzer şekilde Oscar Schachter de, “vukuu muhak-

“kak” bir saldırı karşısında teamül hukukunun meşru müdafaa hakkı çerçevesinde kuvvet kullanımına izin verdiği ileri sürmektedir (Schachter, 1989a, ss.273).

Diğer taraftan, bazı yazarlara göre de BM Andlaşması'nın 51. maddesi silahlı bir saldırı durumu dışında meşru müdafaa hakkı çerçevesinde kuvvet kullanımına izin vermese de; bir teamül hukuku kuralı olarak meşru müdafaa hakkı, aynı zamanda olası (vukuu muhtemel) bir silahlı saldırıyı önlemek için de kuvvet kullanımını içermektedir.¹⁵ Bu görüşü savunan yazarlardan birisi olan Belatchew Asrat'a göre, BM Andlaşması kabul edildiği zaman, “önleyici” meşru müdafaa hakkı genel olarak yasal sayılmaktaydı. Bugün de belli durumlarda böyle bir hakkın bir teamül hukuku kuralı sayılması gerektiğinin kabul edildiğini belirten Asrat'a göre, Nürnberg yargılamaları sırasında da, mahkemenin “Caroline Olayı”na atıfta bulunması, aslında bu eğilimin varlığını kanıtlamaktadır. Yine Asrat'a göre, illegal bir kuvvet kullanma tehdidine karşı “önleyici” meşru müdafaa hakkı vardır, çünkü silahlı saldırı dışındaki kuvvet kullanımlarına karşı da meşru müdafaa hakkının olması doğaldır zaten. BM Andlaşması'nın 2/4. maddesinin uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımını yasaklamasını bu yorumu doğruladığını belirten Asrat'a göre, müşterek meşru müdafaa hakkına dayanılarak yapılan ittifak anlaşmaları da, gelecekteki olası saldırı tehditlerine karşı yapılmış olduğundan, “önleyici” meşru müdafaa hakkının devletlerce zımnen de olsa yerleşik bir uluslararası hukuk normu olarak kabul edildiğini düşündürmektedir. Asrat'a göre, uluslararası hukuk, devletlerin güvenlik kaygılarını öncelikle dikkate aldığından, olası silahlı tehditlere karşı devletlerin gerekli karşı-tedbirler almasının engellenmesi, bu hukuk sisteminin doğasıyla çelişecektir. Bu bağlamda, meşru müdafaa hakkının yasallığı, bir bakıma, kendini feda etme fikrinin olumsuzlanmasıdır. Asrat'a göre, bugün devletlerin sahip olduğu füze sistemlerinin tahrip gücünün ve hızının günümüzde ne denli arttığı dikkate alındığında, “önleyici” meşru müdafaa hakkının gerekliliği daha iyi anlaşılacaktır. Bununla birlikte Asrat'a göre, çok yakın bir gelecekte bir devlete karşı silahlı bir saldırının yapılabileceğine dair güçlü işaretler yoksa, salt soyut ve spekülatif bir tehditten yola çıkılarak, “önleyici meşru müdafaa” hakkının ileri sürülmesi doğru olmaz. Bu yüzden İsrail'in 7 Haziran 1981 tarihinde Irak'ın Osirak Nükleer Santrali'ni bombalama eylemi uluslararası toplumun hemen hemen tamamınca kınanmıştır (Asrat, 1991, ss.210-228; Arend ve Beck, 1993, ss. 71).

BM Andlaşması'nın 51. maddesinin “önleyici” meşru müdafaa hakkına izin vermediğini ileri süren yazarların gerekçeleri ise şu noktalarda toplanmaktadır: Birincisi, teamül hukuku kuralı olarak meşru müdafaa hakkı “önleyici” bir eylemi değil, fakat kendini koruma ve mevcudiyetini devam ettirme hakkını içermektedir. İkincisi, BM Andlaşması'nın 51. maddesi de bu konuda var olan önceki kuralların geçerliliğini ortadan kaldırmıştır (Cassese, 1986, s.232). Üçüncüsü, devletler, potansiyel tehdit ya da tehlikelere karşı, kuvvet kullanmanın yanında, kuvvet kulla-

15 Bu görüşü savunan yazarlar için bkz. (Schwebel, 1994, s. 530-592; McDougall, 1963, s. 597-604).

nılmasını gerektirmeyen alternatif tedbirlerle de yanıt verme imkanına sahiptirler (Brown, 2003, s.3). Bazı yazarlar ise “önleyici” meşru müdafaa’yı “önleyici savaş” (Preventive war) olarak adlandırmakta ve bunun illegal olduğunu savunmaktadır. Söz konusu yazarlara göre, “önleyici savaş”, askeri şiddeti başlatmaya yönelik kasıtlı bir karardır; çünkü, savaşı başlatacak olan taraf, kendi lehine bir kapasite/kabiliyet üstünlüğüne sahip olduğunu düşünmektedir. Dahası, “önleyici savaş”ı başlatan taraf, kendi lehine olan bu dengesizliğin tamamen geçici olduğuna ve eğer saldırıyı geciktirirse, muhtemel düşmanının kendisine yetişeceğine ve gelecekte kendisine üstün geleceğine inanmaktadır. O halde “önleyici savaş”ı başlatmak, geçici avantaj algısına dayanan, kasıtlı ve önceden tasarlanmış bir eylemdir. Bundan dolayı da, “önleyici savaş”ı başlatan taraf, savaş kapasitesini savunma amacıyla değil saldırı amacıyla kullanmaktadır (Evans ve Newnham, 2007, s.491).

Bilindiği üzere, 11 Eylül 2001 terörist saldırıları sonrasında ABD Eylül 2002’de “Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi” belgesini¹⁶ açıklayarak, bu strateji kapsamında küresel terörizme karşı mücadele başlatmış ve bu mücadeleyi teröristler ile haydut devletlere karşı “önleyici savaş” doktrini üzerine bina etmiştir. “Bush Doktrini” olarak da adlandırılan bu doktrine göre, ABD Soğuk Savaş’ın “çevreleme” ve “caydırıcılık” siyasetini terk ederek, kendisini savunma hakkını kullanmak için yalnız hareket etmekten çekinmeyecek, şekillenmekte olan bir tehdit algıladığında ise bu tehdidin tam olarak ortaya çıkmasına imkan vermeden müdahalede bulunacaktır. BM Güvenlik Konseyi ve NATO gibi Soğuk Savaş yıllarında kurulmuş uluslararası yapılar ise, ABD’nin bu yeni savunma doktrininin gereklerine uyum sağlayabildikleri ölçüde varlıklarını ve işlevselliklerini koruyabileceklerdir (Yılmaz, 2006, s.434). Bu doktrinin ilk uygulaması ise Mart 2003’te Irak’ın ABD tarafından işgali olmuştur ki bu işgal hem uluslararası hukuka aykırıdır hem de uluslararası toplum tarafından meşru kabul edilmemiştir.¹⁷ ABD’nin uluslararası hukuk bakımından temelden yoksun olan bu kuvvet kullanma girişimi, uluslararası hukuk bağlamında XX. yüzyıl boyunca geliştirilmeye çalışılan kurallar ve kurumlar açısından ciddi bir güven bunalımı yaratırken, uluslararası barış ve güvenliğin geleceği açısından da kaygı verici bir süreç başlatmıştır.¹⁸ Zira, BM Andlaşması’yla getirilen kuvvet kullanma yasağının, meşru müdafaa hakkının bu derece esnetilerek aşılmaya çalışılması, gelecekte devletlerin politik, ekonomik ve askeri hedeflerine göre tek taraflı dayatmalarıyla kendi hukuklarını yaratmaları sonucunu doğurabilecektir.¹⁹

16 Belgenin orijinal metni için bkz. (The National Security Strategy of the United States of America, 2002, s. 1-35)

17 ABD, Irak’a yönelik bu müdahalesini hem “önleyici” meşru müdafaa hakkına hem de BM Güvenlik Konseyi’nin 678 (1990), 687 (1991), 1441 (2002) sayılı kararlarına dayandırmaya çalışmıştır. Bkz. (Peters, 2004, s. 5-6).

18 Bu konudaki değerlendirmeler ve eleştiriler için bkz. (Reçber, 2007, s. 59-82; Cop, 2005, s. 124-136; Göztepe, 2004, s. 79-103; Köker, 2005, s. 53-63; Drumbli, 2003, s. 409-431; Mansell, 2004, s. 433-456; Paust, 2007)

19 Bu konuda tam 43 yıl önce adeta geleceği haber veren ilginç bir çalışma için bkz. (Franck, 1970, s. 809-837).

Sonuç

Kökleri doğal hukuk anlayışına kadar uzanan meşru müdafaa hakkı hem anlaşmalar hukukunda hem de teamül hukukunda düzenlenmiş bir haktır. Bu çerçevede, uluslararası hukukun en temel ilkelerinden birisi olan silahlı bir saldırı durumunda devletlerin kendi güvenliklerini kuvvet kullanma yoluyla garanti altına alınması, uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkının kapsamını oluştururken, bu hakkın sınırlılıkları teamül hukukunda “Webster Doktrini” çerçevesinde oluşmuştur. Bu bağlamda, meşru müdafaa hakkı ancak uluslararası hukuk ve teamül hukuku çerçevesinde kullanılabilir bir haktır.

1945 sonrası BM Andlaşması’na dayalı uluslararası hukuk sisteminin işlemeye başlamasıyla birlikte, devletlerin, meşru müdafaa hakkının sınırlarını kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayıp, uygulamalarında çeşitli nedenlerle gerçekleştirdikleri kuvvet kullanımlarını bu hakkın kapsamına sokmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir (önleyici meşru müdafaa ve önalıcı meşru müdafaa gibi). Özellikle 11 Eylül 2001 terörist saldırıları sonrasında önleyici meşru müdafaa ve önalıcı meşru müdafaa olguları çerçevesinde ABD’nin uluslararası terörizme karşı başlattığı tek taraflı girişimler sonucu meşru müdafaa hakkının bu derece geniş yorumlanması uluslararası sistemin istikrarını temelden sarsacak, tehlikeli sonuçlar doğurabilecek bir noktaya doğru ilerlemektedir. Meşru müdafaa hakkının bu derece geniş yorumlanarak pratiğe yansması evrensel nitelikteki kuvvet kullanma yasağına zarar vererek bugün ve gelecekte devletlerin bu hak kapsamında tek taraflı dayatmalara gitmeleri sonucunu doğurabilecektir.

KAYNAKÇA

- Alexandrov, A. Stanimir. (1996). *Self-Defense Against the Use of Force in International Law*, The Hague: Kluwer Law International Pub.
- Allen, Craig H. (1989). Doctrine of Hot Pursuit: A Functional Interpretation Adaptable to Emerging Maritime Law Enforcement Technologies and Practices, *Ocean Development and International Law*, 20, 309-341.
- Alpar, Erol. (1990). Savaş Hukuku (Genel Olarak), *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 109/325, 108-126.
- Aral, Berdal. (1999). *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Arend, Anthony Clark ve Beck, Robert J. (1993). *International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*, London&New York: Routledge.
- Arend, Anthony Clark. (2003). International Law and the Pre-emptive Use of Military Force, *The Washington Quarterly*, 26/2, 89-103.

- Asrat, Belatchew. (1991). *Prohibition of Force Under the UN Charter: A Study of Article 2(4)*, Uppsala: Iustus Förlag.
- Aydın, Devrim. (2006). Terör Eylemlerinin Siyasal Suç Açısından Değerlendirilmesi, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2/7, 1-20.
- Başeren, Sertaç. (2003). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Belik, Mahmut R. (1956). *Devletlerin Harp Selahiyetinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilafların Sulh Yolu ile Halli Usulleri*, C. I, İstanbul.
- Beşe, Ertan. (2002). *Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bozkurt, Enver. (2003). *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bozkurt, Enver., Kütükçü, M. Akif., Poyraz, Yasin. (2003). *Devletler Hukuku*, (3. Baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Brown, Chris. (2003). Self-defence in an Imperfect World, *Ethics and International Affairs*, 17/1, 2-8.
- Byers, Michael. (2002) Terrorism, the Use of Force and International Law after 11 September, *International Relations*, 16/2, 155-170.
- Case of Nicaragua v. USA. (1986). Case Concerning The Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua *Merits*, International Court of Justice, Report of Judgements, Advisory Opinions and Orders, <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&code=nus&case=70&k=66>
- Cassese, Antonio. (1986). *International Law in a Divided World*, Oxford: Clarendon Press.
- Charter of the United Nations*. (1945).
- Coll, Alberto R. (1987). The Legal Moral Adequacy of Military Responses to Terrorism, *The American Society of International Law, Proceedings of the Annual Meeting (April 8-11)*, 81, 297-307.
- Cop, Burak. (2005). Has the Military Action Against Iraq in Spring 2003 Fundamentally Transformed the System of Law Governing the Use of Force, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 1/4, 124-136.
- Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania). (1949). *Merits*, Judgement, International Court of Justice Reports,

<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&code=cc&case=1&k=c>

- Department of Defense USA. (2009). *Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*, USA.
- Dinstein, Yoram. (2005). *War, Aggression and Self-Defence*, (4. Basım), Cambridge: Cambridge University Press.
- Drumbl, Mark A. (2003). Self-Defense and the Use of Force: Breaking the Rules, Making the Rules, or Both?, *International Studies Perspectives*, 4 (November), 409-431
- Evans, Graham ve Newnham, Jeffrey. (2007). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, H. Ahsen Utku (Çev.), İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Franck, Thomas M. (1970). Who Killed Article 2(4)? or: Changing Norms Governing the Use of Force by States, *The American Journal of International Law*, 64/5 (October), 809-837.
- Gardam, J. Gail. (1993). Proportionality and Force in International Law, *The American Journal of International Law*, 87/3 (July), 391-413.
- Ginneken, Anique H. M. van. (2006), *Historical Dictionary of the League of Nations*, USA: Scarecrow Press, Inc.
- Glennon, Michael J. (2002). The Fog of Law: Self-Defense, Inherence, and Incoherence in Article 51 of the United Nations Charter, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 25/2 (Spring), 539-558.
- Göztepe, Ece. (2004). Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da 'Haklı Savaş'ın Haksızlığı Üzerine', *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 59/3, 79-103.
- Gündüz, Aslan. (2009). *Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar*, (5. Baskı), İstanbul: Beta Yayınları.
- Harris, D. J. (1983). *Cases and Materials on International Law*, London: Sweet&Maxwell.
- Kaufman, Whitley. (2005). What's Wrong With Preventive War? The Moral and Legal Basis for the Preventive Use of Force, *Ethics&International Affairs*, 19/3 (December), 23-38.
- Kaya, İbrahim. (2005). *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*, Ankara: USAK Yayınları.

- Keskin, Funda. (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve BM*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Köker, Levent. (2005). Yeni Savaşlar Çağında Hukukun Üstünlüğü ve Uluslararası Politika, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54/4, 53-63.
- Koroğlu, Mesut. (2002). Uluslararası Sistemde Meşru Müdafaa Hakkı ve Sınırları, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 12/2, 63-72.
- Mansell, Wade. (2004). Goodbye to All That? The Rule of Law, International Law, the United States, and the Use of Force, *Journal of Law and Society*, 31/4 (December), 433-456.
- McDougall, Myres. (1963). The Soviet-Cuban Quarantine and Self-Defense, *The American Journal of International Law*, 57/3 (July), 597-604.
- O'Connell, Marry Ellen. (2002). Evidence of Terror, *Journal of Conflict and Security Law*, 7/1, 19-36.
- Öktem, Emre. (2004). Uluslararası Hukukta Terörizm: Tanım Sorunu ve Milli Bağımsızlık Hareketleri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/5 (Nisan), 133-147.
- Partan, Daniel G. ve Francis A. Boyle, (1987). Military Response to Terrorism, *The American Society of International Law, Proceedings of the Annual Meeting (April 8-11)*, 81, 287-297.
- Paust, Jordan J. (2007). *Beyond The Law: The Bush Administration's Unlawful Responses in the 'War' on Terror*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
- Pazarıcı, Hüseyin. (2006). *Uluslararası Hukuk*, (4. Baskı), Ankara: Turhan Kitabevi.
- Peters, Katie. (2004). International Law and Use of Force, *Queensland University of Technology Law and Justice Journal*, 4/2, 1-14.
- Randelzhofer, Albrecht. (1994). Article 51, *The Charter of the United Nations: A Commentary*, Bruno Simma (Edt.), (s. 661-678), Oxford: Oxford University Press.
- Reçber, Sercan. (2007). Irak'a Yönelik Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Geçerliliği, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 4/13, 59-82.
- Sais, Clara Portela. (2002). Terrorism and the Law of the Use of Force, *Berlin Information Center for Transatlantic Security Research Note*, s. 1-10,

- Schachter, Oscar. (1989a). Self-Defence and the Rule of Law, *The American Journal of International Law*, 83/2 (April), 259-277.
- Schachter, Oscar. (1989b). The Extraterritorial Use of Force Against Terrorist Bases, *Houston Journal of International Law*, 11/2, pp. 309-330
- Schachter, Oscar. (1993). The Lawful Use of Force by a State Against Terrorist in Another Country, *Terrorism & Political Violence: Limits & Possibilities of Legal Control*, Henry H. Han (Edt.), (s. 243-266), New York: Oceana Publications Inc.
- Schwebel, Stephen M. (1994). Aggression, Intervention and Self-Defence in Modern International Law, *Justice in International Law: Selected Writings*, Stephen M. Schwebel (Edt.), (s. 530-592), Cambridge: Cambridge University Press.
- Security Council Resolution 1368 (2001) on Threats to International Peace and Security Caused by Terrorist Acts*, 12 September 2001, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>
- Security Council Resolution 1373 (2001) on Threats to International Peace and Security Caused by Terrorist Acts*, 28 September 2001, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement>
- Shah, Niaz A. (2007). Self-defence, Anticipatory Self-defence and Pre-emption: International Law's Response to Terrorism, *Journal of Conflict & Security Law*, 12/1, 95-126.
- Shaw, Malcolm N. (2008). *International Law*, (6. Baskı), Cambridge: Cambridge University Press.
- Sofaer, Abraham D. (2003). On the Necessity of Pre-emption, *European Journal of International Law*, 14/2, 214-220.
- Sofaer, Abraham D. (1989). Terrorism, the Law, and the National Defense, *Military Law Review*, 126, 89-123.
- Stahn, Carsten. (2002). International Law at Crossroads? The Impact of September 11, *Max Planck Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 183-255.
- Stahn, Carsten. (2003). International Law Under Fire: Terrorist Acts as 'Armed Attack': The Right to Self-Defense, Article 51 (1/2) of the UN Charter, and International Terrorism, *Fletcher Forum for World Affairs*, 27/ 2, 35-51.

- Tanca, Antonio. (1993). *Foreign Armed Intervention in International Conflict*, Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- Taşdemir, Fatma. (2006a). Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2/5, 75-89.
- Taşdemir, Fatma. (2006b). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Ankara: USAK Yayınları.
- The National Security Strategy of the United States of America*. (2002), Washington, <http://www.georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/index.html>
- The North Atlantic Treaty*. (1949), Washington D. C., http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm, 16 Ağustos 2009.
- Toluner, Sevin. (2000). Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Benzeri Faaliyetler Davası'ndaki Yargı ve Meşru Müdafaa Hakkı, *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları*, (s. 347-388), İstanbul: Beta Yayınları.
- Topal, Ahmet Hamdi. (2005). *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Travalio, Greg ve Altenburg, John. (2003). State Responsibility for Sponsorship of Terrorist and Insurgent Groups: Terrorism, State Responsibility, and the Use of Military Force, *The Chicago Journal of International Law*, 4/1 (Spring), 97-119.
- Weiner, The Use of Force and Contemporary Security Threats: Old Medicine for New Ills?», *Stanford Law Review*, 59/415, 415-504.
- Williamson, Myra. (2009). *Terrorism, War and International Law: The Legality of the Use of Force Against Afghanistan in 2001*, England: Ashgate Publishing Limited.
- Yılmaz, Sait. (2006). *21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.